

Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi

International Journal of Social, Political and Financial Researches

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ussmad>

Derleme Makale/ Review Article

Bütçe Okuryazarlığını Destekleyen Politikalar ve Uygulamalar: Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Policies and Practices Supporting Budget Literacy: The Role of Civil Society Organizations

Merve Beydemir^a

^aArş. Gör., İnönü Üniversitesi İİBF-Maliye Bölümü, merve.beydemir@inonu.edu.tr, ORCID:0000-0002-0112-166X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Gönderim Tarihi: 01.02.2025

Makale Kabul Tarihi: 10.03.2025

Anahtar Kelimeler: Bütçe okuryazarlığı, bütçe savunuculuğu, sivil toplum kuruluşları, şeffaflık, hesap verebilirlik

JEL Kodları: G59, H60, H61

ÖZ

Vatandaşların örgütlü halini temsil eden sivil toplum kuruluşları, kamu harcamalarını izleyerek bütçe şeffaflığını, hesap verebilirliği ve katılımcılığı teşvik eden önemli aktörlerdir. Bütçeleme sürecinde etkinliğin sağlanabilmesi ve bütçe hakkının anlam ifade edebilmesi için vatandaş/paydaş katılımı ve paydaşların bütçe bilgi düzeylerinin artırılması gerekmektedir. Bu süreçte STK'lar önemli bir görevi üstlenmektedir. Bütçe savunuculuğu, bağımsız analizler, eğitim ve bilinçlendirme programları, kamu harcamalarının izlenmesi ve vatandaş katılım mekanizmalarının geliştirilmesi gibi çeşitli yöntemler aracılığıyla bireylerin bütçe okuryazarlığını geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı; bütçe okuryazarlığının geliştirilmesinde STK'ların rolünü teorik ve uygulamalı boyutta ele almaktır. Çalışma kapsamında doküman inceleme yöntemi kullanılarak akademik makaleler, bütçe izleme raporları, bütçe analiz raporları ve STK'lar tarafından yayınlanan kılavuzlardan yararlanılmıştır. STK'ların bütçe okuryazarlığının geliştirilmesi üzerindeki rolü Türkiye ve çeşitli ülke uygulamaları perspektifinde incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, STK'ların bütçe süreçlerinde şeffaflığı ve bütçe performansını iyileştirerek, vatandaş katılımını artırmada ve bütçe okuryazarlığını geliştirmede kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ancak teknik kapasite yetersizliği ve finansal kısıtlar gibi engellerin aşılabilmesi için kurumsal ve mali kapasitelerinin güçlendirilmesi, bütçe izleme mekanizmalarının daha etkin hale getirilmesi ve Kamu-STK iş birliğinin artırılması önerilmektedir.

ARTICLE INFO

Article Received: 01.02.2025

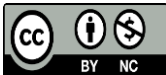
Article Accepted: 10.03.2025

Keywords: Budget literacy, civil society organizations, budget advocacy, transparency, accountability

JEL Codes: G59, H60, H61

ABSTRACT

Civil society organizations, representing the organized interests of citizens, are key players in promoting budget transparency, accountability, and participation by monitoring public expenditures. For effective budgeting and the meaningful exercise of budgetary rights, citizen/stakeholder participation and the enhancement of stakeholders' budget knowledge are crucial. In this process, CSOs have a significant role. They engage in activities aimed at improving budget literacy among individuals through various means, including budget advocacy, independent analyses, training and awareness programs, monitoring public spending, and developing mechanisms for citizen participation. The purpose of this study is to examine the role of CSOs in enhancing budget literacy from both theoretical and practical perspectives. Utilizing the document review method, the study draws on academic articles, budget monitoring reports, budget analysis reports, and guides published by CSOs. The role of CSOs in improving budget literacy has been analyzed from the perspective of Türkiye and various international practices. The findings indicate that CSOs play a critical role in increasing citizen engagement and improving budget literacy by enhancing transparency and budget performance in budgeting processes. However, to overcome challenges such as insufficient technical capacity and financial constraints, it is recommended to strengthen institutional and financial capacities, enhance budget monitoring mechanisms, and increase Public-CSO collaboration.

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır
This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 License

Giriş

Devlet bütçesi; kamu gelirlerinin toplanması, tahsisi ve kullanımına yönelik kararları içeren, ekonomik ve sosyal kalkınmayı yönlendiren en temel politika araçlarından biridir. Bütçeler, yalnızca mali planlama ve harcama süreçlerini düzenlemekle kalmaz; aynı zamanda hükümetlerin politik önceliklerini, sosyal adalet anlayışını ve ekonomik kalkınma hedeflerini yansıtan stratejik belgeler olarak da işlev görür. Bu nedenle, bütçe süreçlerinin toplumun geniş kesimleri tarafından anlaşılabilir ve takip edilebilir olması, yönetim ve hesap verebilirlik açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak bütçe süreçlerinin teknik ve karmaşık yapısı çoğu zaman vatandaşların bu süreçleri anlamasını ve değerlendirmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bu noktada, vatandaşların bütçeye dair bilinç, analiz ve değerlendirme kapasitesini artırmayı hedefleyen bütçe okuryazarlığı kavramı, demokratik katılım ve mali şeffaflığın güçlendirilmesi açısından kritik bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Bütçe okuryazarlığı, bireylerin kamu bütçesi ile ilgili temel kavramları ve süreçleri anlama, yorumlama ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Masud vd., 2017, s.1). Bu yetkinlik, bireylerin bütçeleme sürecine katılımını kolaylaştırırken, kamu kaynaklarının nasıl toplandığı ve harcandığına ilişkin ilgi ve farkındalık düzeyini de artırmaktadır. Aynı zamanda bütçe okuryazarlığı yüksek olan bireyler, kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanması aşamalarında daha bilinçli bir bakış açısına sahip olmaları nedeniyle demokrasi kalitesini geliştirmektedir. Vatandaşların bütçe okuryazarlığının gelişiminde sivil toplum kuruluşları (STK'lar) önemli bir misyonu üstlenmektedir. STK'lar toplumun farklı kesimlerini temsil eden bağımsız ve katılımcı yapılar olarak vatandaşların bütçeleme süreçlerine dahil olmasını sağlamak, kamu politikalarını denetlemek, şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmalarını güçlendirmek amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu faaliyetler arasında bütçe savunuculuğu, şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmalarının geliştirilmesi, bağımsız araştırma ve raporlamalar, eğitim ve bilinçlendirme programları öne çıkmaktadır. Özellikle dezavantajlı grupların mali süreçlere katılımını artırmaya yönelik çalışmalar, STK'ların toplumsal eşitsizliklerin azaltılması ve sosyal adaletin sağlanması konusundaki katkılarını daha önemli hale getirmektedir. Türkiye'de 12. Kalkınma Planı'nda *"Adaleti Esas Alan Demokratik İyi Yönetişim"* başlığı kapsamında m. 909'da¹ sivil toplumun güçlendirilmesi, STK'ların politika oluşturma ve karar alma süreçlerinde aktif yer alması ve kapasitelerinin güçlendirilmesinin önemi ve gerekliliği vurgulanmaktadır (T.C. CSSB, 2023, s.221). 12. Kalkınma Planı'nın yanı sıra Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 16 kapsamında ise etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumların inşa edilmesinin gerekliliği öne sürülmüştür. Bu bağlamda hukukun üstünlüğünü güçlendirmek, insan haklarını teşvik etmek ve yolsuzlukla mücadele etmek gibi amaçlar doğrultusunda hükümetlerin ve sivil toplumun kalıcı çözümler bulmak için birlikte çalışmasının önemi ifade edilmiştir. Hedef 16'nın alt hedefleri kapsamında; *"Her düzeyde etkili, hesap verebilir ve şeffaf kurumlar geliştirmek"* ve *"Her düzeyde duyarlı, kapsayıcı, katılımcı ve temsili karar alma süreçlerini sağlamak"* hedefleri belirtilmiş ve şeffaf, katılımcı, hesap verebilir bir kamu mali yönetimi süreci için hükümet ve sivil toplum iş birliğinin gerekliliği vurgulanmıştır (UN, 2025).

Çeşitli ülke uygulamalarından ve ampirik çalışmalardan elde edilen bulgular neticesinde; STK'ların, kamu harcamalarını izleme, raporlama ve vatandaşların bütçe süreçlerine doğrudan katılımını teşvik etme gibi işlevleriyle mali şeffaflığı artırdığı tespit edilmiştir. Türkiye'de ise STK'ların, bütçe izleme platformları, bütçe okuryazarlığı eğitimleri ve bütçe analiz raporları ile mali süreçlerin demokratikleşmesine katkı sunduğu incelenmiştir. Özellikle Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) ve TESEV gibi kuruluşlar, bu alanda önemli çalışmalara imza atarak sivil toplumun ve bağımsız kuruluşların rolünü daha da görünür kılmaktadır. Çalışmada, bütçe okuryazarlığı ve STK'ların bütçe okuryazarlığının geliştirilmesinde rolü kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Öncelikle özü Anayasal Bütçe Hakkı'na dayanan bütçe okuryazarlığı kavramının teorik çerçevesi sunulmaktadır. Devamında, bütçe okuryazarlığı ile STK ilişkisi ve bütçe okuryazarlığının gelişmesinde STK'ların rolü ve katkıları açıklanmaktadır. Çalışmada ülke uygulamalarına ve Türkiye'den örneklere yer verilerek, STK'ların bütçe süreçlerindeki rolleri ve etkileri somutlaştırılmıştır. Ayrıca bütçe okuryazarlığının iyileştirilmesine yönelik çözüm önerileri sunulmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın amacı; vatandaşların bütçe okuryazarlığının geliştirilmesinde STK'ların stratejik rolünü ortaya koymaktır. Aynı zamanda, bütçe okuryazarlığı alanında daha kapsayıcı, etkili ve sürdürülebilir politikalar geliştirilmesi için akademik bir zemin sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışma, bütçe okuryazarlığının geliştirilmesi ve STK'ların bu alandaki etkisinin artırılması yönünde teorik ve pratik bir çerçeve sunarken, gelecekte araştırma konusuyla ilgili diğer çalışmalara ve politika süreçlerine katkıda bulunacağı beklenmektedir.

¹ 12. Kalkınma Planı 909. maddeye göre; *"Dünyadaki dönüşümün etkisiyle toplumsal gelişimin ve kalkınmanın dinamik bir gücü haline gelen sivil toplumun güçlendirilmesi kapsamında STK'ların politika oluşturma ve karar alma süreçlerinde aktif yer alması, kapasitelerinin güçlendirilmesi, saydam ve hesap verebilir bir yapıya kavuşturulması ile kamu, özel sektör ve STK'lar arasındaki iş birliğinin ve sosyal diyalogun geliştirilmesi önemli faydalar sağlamaktadır."*

1. Bütçe Okuryazarlığı

Kamu bütçesi, hükümetlerin ekonomik kalkınmayı yönlendirdiği, sosyal refahı artırdığı ve kamu hizmetlerini finanse ettiği temel mekanizmalardan biridir. Bu nedenle hükümetlerin etkili bir sosyal ve ekonomik politika aracı olarak toplumsal yaşamda merkezi bir rol üstlenmektedir. Anayasal Bütçe Hakkı'nın etkili bir şekilde kullanılması için vatandaşların bütçe süreçlerini anlamaları, onu inceleyip analiz edebilmeleri ve kamu kaynaklarının kullanımı konusunda hükümeti sorumlu tutmalarını sağlayacak bilgilere erişimlerinin olması önemlidir. Dolayısıyla hükümetle etkili bir şekilde iletişim kurabilmek ve kamusal karar alma süreçlerinde aktif bir rol üstlenebilmek için bütçe süreçlerine dair bilgi ve farkındalık düzeyinin geliştirilmesi gerekmektedir (HAQ, 2010, s.3).

Okuryazarlık kelimesi Türk Dil Kurumuna (TDK) göre: “*Okuryazar olma durumu*” olarak ifade edilmektedir (TDK, 2024). Günümüzde okuryazar olmanın ötesinde, sürekli gelişen bir uygulamalar setini ve sosyal uygulamalara yerleşik yapıcı, bütünleştirici ve eleştirel bir süreci ifade etmektedir (Frankel vd., 2016, s.4). Bu nedenle okuryazarlık kavramı, yalnızca temel dil becerileriyle sınırlı kalmayıp, farklı disiplinlerde bireylerin bilgiye erişimini ve değerlendirme yetkinliklerini kapsayan çok boyutlu bir kavram haline gelmiştir (Teyyare, 2018, s.317). UNESCO'ya göre ise okuryazarlık kavramı temel bir insan hakkı olarak ifade edilmektedir. Buna göre; okuryazarlık, “*İnsanların eşitliğe ve ayrımcılık yapmamaya, hukukun üstünlüğüne, dayanışmaya, adalet, çeşitliliğe, hoşgörüye ve saygıya dayalı kalıcı bir barış kültürü geliştirmek ve kendisiyle, diğer insanlarla ve gezegenle uyumlu ilişkiler kurmak için daha geniş bilgi, beceri, değer, tutum ve davranışlar edinmeleri için bir temeldir*” şeklinde geniş çerçevede bir açıklama yapılmıştır. Maliye literatürüne ilişkin olarak yapılan okuryazarlık tanımlarında ise mali okuryazarlık ve vergi okuryazarlığı kavramları dikkat çekmekte ve özellikle vergi okuryazarlığı ile ilgili gerek teorik gerek ampirik çalışmaların varlığı göze çarpmaktadır (Teyyare, 2018; Bakırtaş&Atılğan-Yaşa, 2020; Karakoyun, 2023; Öksüz&Doğan, 2025; Yelman, 2021; Sandalcı, 2022; Moucková&Vitek, 2018; Cvrlje, 2015; De Clercq, 2023; Aleksandrova&Ismailov, 2021). Devletin, vergi ve kamu harcamaları gibi mali araçlar yoluyla ekonomiye müdahalede bulunması, bireylerin ekonomik kararlarını ve tercihlerini şekillendirdiği gibi makroekonomik dengeleri de doğrudan etkilemektedir. Bu müdahaleler, bireylerin ekonomik davranışlarını yönlendirirken aynı zamanda bireylerin bu süreçleri anlamalarını ve bilinçli kararlar almalarını gerektirmektedir. Bu noktada, bireylerin mali konulara dair farkındalığını ve bilgi düzeyini ifade eden mali okuryazarlık kavramı ön plana çıkmaktadır. Mali okuryazarlık, bireylerin bütçe, harcama ve borçlanma gibi maliye politikası araçlarına dair bilgi sahibi olmalarını ve ekonomik değişimlere karşı bilinçli önlemler alabilmelerini sağlayan bir yetkinliktir (Teyyare vd., 2018, s.100; Zorkun&Dilek, 2020, s.69). Diğer bir ifadeyle esasen bireylerin bütçe gelir kaynakları ve bütçe harcama yapısı hakkında temel bilgi birikimine sahip olmasını ifade etmektedir (Aleksandrova&Ismailov, 2021, s.160). Literatürde ampirik çalışmalar genellikle bütçe gelir kaynaklarına odaklandığı için mali okuryazarlık kavramı ile ilk akla gelen vergi okuryazarlığıdır (Teyyare vd., 2018, s.100). Vergi okuryazarlığı, bireyin temel bir vergi bilgisine sahip olarak vergisel yükümlülüklerini bağımsız bir şekilde hesaplayabilme becerisini ifade etmektedir. Bu yetenek bireyin vergilendirme ile ilgili konuları etkili bir şekilde yönetebilmesi için vergi beyannamesi doldurabilme gibi pratik bilgilere de hâkim olmayı gerekli kılmakta ve vergi politikalarının farkındalığını ifade etmektedir (Cvrlje, 2015, s.158; Bhushan&Medury, 2013, s.76). Mali okuryazarlık kavramı aynı zamanda bütçe okuryazarlığı kavramını da kapsamaktadır. Bütçe okuryazarlığı ve mali okuryazarlık birbirini ile çok yakın bağlantıya sahip olan kavramlardır. Bütçe okuryazarlığı ise kamu bütçelerini okuma, anlama ve yorumlama yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bütçe okuryazarlığı vatandaşların temel maliye politikası araçlarını anlamalarını ve kamu gelirlerini ve kamu harcamalarını analiz edebilmelerini gerektirmektedir (Masud vd., 2017, ss.1-6). Söz konusu tanımdan hareketle bütçe okuryazarlığının iki temel unsura sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bunlar; teorik temel bilgi ve yorumlama yeteneğinin yanı sıra pratik bilgidir. Teorik boyutta, vatandaşların kamu maliyesine dair temel bilgilere (kamu harcamaları, vergi oranları, borçlanma gibi) sahip olması ve bu bilgileri kullanarak bütçe belgelerini analiz ve yorumlama becerisi kazanmasıdır. Bu aynı zamanda vatandaşların bütçenin ekonomik, sosyal ve siyasi etkilerini de değerlendirebilmesine olanak sağlamaktadır. Uygulama boyutunda ise vatandaşların vergi beyannamesi doldurabilme gibi pratik bilgilere sahip olmasını kapsamaktadır. Bütçe okuryazarlığının ana bileşenleri incelendiğinde; bütçe okuryazarlığı ve vergi okuryazarlığı arasındaki bağlantı göze çarpmaktadır. Vergi okuryazarlığı ve bütçe okuryazarlığı birbirine yakın kavramlar olmakla birlikte vatandaşların kamu finansmanı süreçlerine dair bilgi sahibi olması açısından önemli bir bağlam sunmaktadır. Bu doğrultuda bütçe okuryazarlığı kavramı, yalnızca kamu harcamalarının yönetimini değil aynı zamanda vergi okuryazarlığı ve kamu harcamalarının finansman süreçlerini de kapsamı bakımından daha geniş bir kavramı ifade etmektedir (Eroğlu&Kaynar, 2023, s.64).

Tablo 1: Bütçe Okuryazarlığı Literatür Özeti

Yazar/Yazarlar	Çalışmanın Hedef Kitle	Çalışmadan Elde Edilen Önemli Bulgular
Yentürk (2009)	Sivil Toplum Kuruluşları	STK'ların bütçe okuryazarlığının geliştirilmesi amacıyla bütçe kılavuzu hazırlanmıştır.
Masud vd. (2017)	Seçilen 34 ülke kapsamında genç bireyler	Bireylerin kamu bütçelerine ilişkin farkındalığının artırılması ve bütçe bilgilerinin güçlendirilmesine yönelik öneriler geliştirilmiştir.
Etoromat (2021)	Tasarruf ve Kredi Kooperatifleri	Bütçe okuryazarlığı ile finansal performans arasında istatistiksel olarak güçlü ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir.
Ciğerci&Pehlivan (2022)	Belediye meclis üyeleri	Belediye meclis üyelerinin bütçe okuryazarlık düzeylerinin, cinsiyet ve siyasi parti üyeliği değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.
Eroğlu&Kaynar (2023)	Belediye meclis üyeleri	Belediye meclis üyelerinin bütçeye yönelik bilgi düzeylerinin, meclis bütçe görüşmelerine katılım düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1’de bütçe okuryazarlığına yönelik literatür özeti sunulmaktadır. Gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde bu yönde yapılan çalışmaların yetersizliği göze çarpmaktadır.

Bütçe okuryazarlığı kavramının yakın bağlantı içerisinde olduğu bir diğer kavram bütçe bilincidir. Her iki kavram da bireylerin ve toplumun kamu maliyesi süreçlerini anlama ve değerlendirme kapasitelerini ifade eden ve birbirini tamamlayan kavramlardır. Bütçe bilinci, vatandaşların bütçeleme süreçlerine ilgi ve farkındalık düzeyinin artmasını sağlamaktadır. Güngör-Göksu (2020, s.128)’ya göre bütçe bilinci; “*Vatandaşların anayasa ve diğer yasal düzenlemeler kapsamında devlet bütçesine ilişkin süreçleri anlamaları, kamu gelirlerinin hangi kamu hizmetlerine tahsis edildiği ve harcandığına dair bilgi sahibi olmaları ve bu süreçleri yakından takip etmeleridir*”. Yapılan tanımdan hareketle birtakım hususlar ön plana çıkmaktadır. Buna göre bütçe bilincini oluşturan temel unsurlar şunlardır; devlet bütçesine yönelik ilgi ve farkındalık, devlet bütçesi ile ilgili yasal düzenlemelere dair hakimiyet, bütçe hakkı kavramının bilinmesi, kamu gelir ve kamu harcamalarının takibi, bütçeleme sürecinin aşamalarının takibidir. Vatandaşların devlet bütçesi ile ilgili temel belgelere erişim sağlayarak söz konusu belgeleri analiz edebilmesi ve yorumlayabilmesi için öncelikle belli düzeyde bir bütçe bilincine sahip olması gerekmektedir (Barut&Türkal, 2024, s.1056). Ancak devlet bütçesine yönelik ilgi ve farkındalığın aktif katılımı destekleyebilmesi için vatandaşların aynı zamanda bütçe okuryazarlığına sahip olması gerekmektedir. Bu noktada bütçe okuryazarlığı, bütçe bilincinin de ötesinde teknik bilgi ve beceriler kazandırarak bireylerin bütçe süreçlerinde aktif rol almasını ve politika yapıcılarını sorgulamasını mümkün kılmaktadır.

Tablo 2: Bütçe Bilinci Literatür Özeti

Yazar/Yazarlar	Çalışmanın Hedef Kitle	Çalışmadan Elde Edilen Önemli Bulgular
Güngör Göksu (2020)	Sakarya ilinde ikamet eden 18 yaş ve üstü vatandaşlar	Sakarya’ya özgü bütçe bilinç skoru 2,61 olarak ölçülmüş ve özellikle katılımcıların %17,3 gibi küçük bir oranının anayasal bir hak olan bütçe hakkı ile ilgili yeterli bilgiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Beydemir (2024)	Seçilen 12 il kapsamındaki 18 yaş ve üstü vatandaşlar	Türkiye’de vatandaşların devlet bütçesine yönelik bilinç düzeyinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Medeni durum ve eğitim düzeyi değişkenlerinin vatandaşların bütçe bilinç düzeyi üzerinde nispeten yüksek bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Güngör Göksu vd. (2024)	Seçilen 4 üniversite kapsamındaki 18-25 yaş arası üniversite öğrencileri	Seçilen üniversitelerin lisans programına kayıtlı öğrencilerin bütçe bilinç düzeyinin geliştirilmesinin gerekliliği tespit edilmiştir. Kamu maliyesi dersini en az bir kere alan öğrencilerin bütçe bilinç düzeyinin, bu dersi hiç almamış öğrencilere kıyasla %21 daha yüksek olması nedeniyle tüm fakültelerin müfredatına bütçe bilgisi kazandırmaya yönelik bir dersin eklenmesi önerilmiştir.

Bütçe okuryazarlığı kavramı, bütçe bilgi düzeyinin yanı sıra katılım düzeyi ile de ilişkilendirildiği için günümüzde önemli bir kavram haline gelmiştir. Bütçe bilinci ve bütçe okuryazarlığına ilişkin literatür özeti sunulması konunun özgün değerini ve önemini ortaya koymaktadır. Tablo 1 ve Tablo 2’de sunulan literatür bütçe okuryazarlığının yanı sıra bütçe bilincine yönelik olarak yapılan çalışmaların da yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu durum konuya yönelik akademik çalışmaların ve araştırmaların artırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle bütçe bilinç ve bütçe okuryazarlık düzeylerinin tespit edilebilmesi ve öneriler sunulabilmesi için teorik çalışmaların ampirik çalışmalar ile desteklenmesi ve geliştirilmesine yönelik bir ihtiyaç söz konusudur.

2. Sivil Toplum Kuruluşları ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Bütçe Okuryazarlığının İyileştirilmesindeki Roller

Kamu politikalarının oluşturulması sürecinde toplumsal ihtiyaçların belirlenmesi ve politika taleplerinin şekillendirilmesinde çeşitli aktörler etkili olmaktadır. Bu aktörler arasında seçmenler, STK'lar, medya, bürokrasi, siyasi partiler, hükümet, parlamento ve uluslararası kuruluşlar yer almaktadır (Yılmaz&Biçer, 2010, ss.213-214). STK'lar, hükümetlerden bağımsız olarak faaliyette bulunan, kamu politikalarının oluşturulmasına katkı sağlayan kolektif girişimlerin temsilcisi olarak kabul edilmektedir (Tekeli, 2012, s.51; Willets, 2011, s.10). Temelde ticari olmayan, insani hedeflerle hareket eden ve kâr amacı gütmeyerek toplumsal gelişimi desteklemek amacıyla faaliyet gösteren özel kuruluşlardır (Werker&Ahmed, 2008, s.74). İngiltere'de "Gönüllü Kuruluş" veya "Hayır Kurumu", ABD'de "Kar Amacı Gütmeyen Kuruluş", Çin'de ise "Sosyal Kuruluş" terimleri kullanılmaktadır. Bu terimin kökeni Birleşmiş Milletler (BM) tarihine dayanmaktadır. 1945'te BM Sözleşmesi hazırlandığında, "hükümet dışı kuruluş" tanımı, BM faaliyetlerinde danışmanlık statüsü kazanan uluslararası devlet dışı organizasyonlara verilmiştir. STK'ları anlamaya yönelik bir başka yaklaşım, onları "üçüncü sektör" olarak adlandırılan bir yapının parçası olarak görmektir. Birinci sektör; devlet, ikinci sektör; kâr amacı güden kuruluşlar, üçüncü sektör ise iki kategoriye tam olarak uymayan çeşitli özelliklere sahip örgütlerden oluşan bir gruptur. "Üçüncü sektör" kavramı bir metafor olarak kullanılmakta ve devlet ile piyasa arasında var olan kurumsal bir alanı ifade etmektedir (Lewis vd., 2020, ss.8-9).

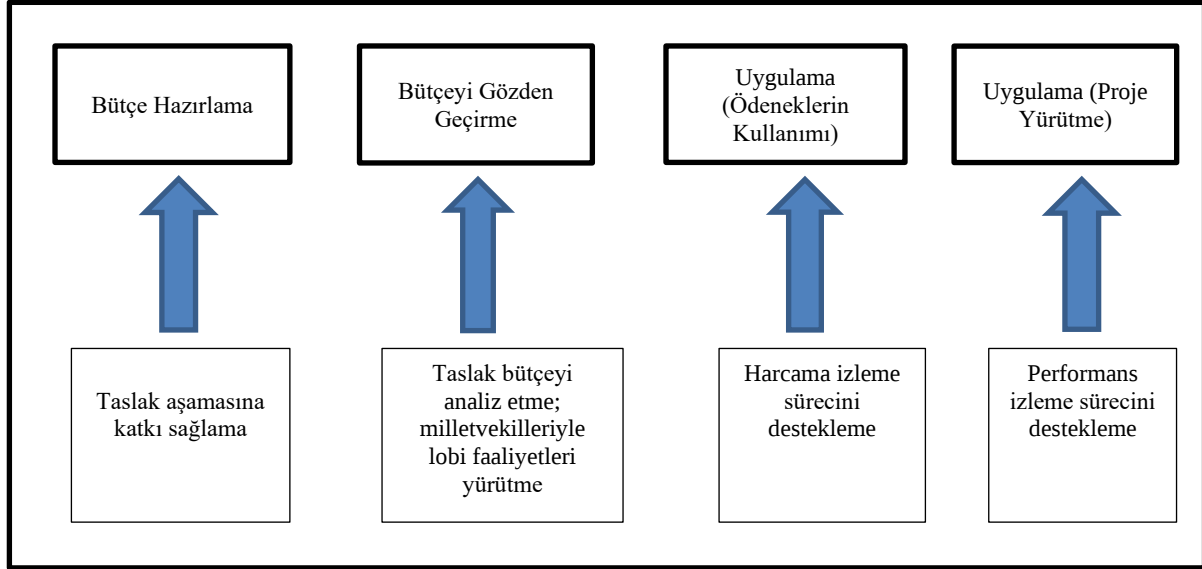
STK'lar, vatandaşların örgütlü temsilcisi olarak mahalli idare ve ulusal düzeyde alınan politikalarda vatandaşlar adına hak arayışına girmektedir (Eroğlu, vd., 2022, s.196). Demokratik süreçlerin işleyişinde oy kullanmak kritik bir unsur olmakla birlikte yalnızca oy vermek yeterli değildir. Bunun yanı sıra STK'ların kamu politikalarının şekillendirilmesine katkı sunması da büyük önem taşımaktadır. Özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar gibi dezavantajlı grupların temsil edilmesi açısından da STK'ların katkısı belirleyicidir. Toplumun farklı kesimlerinin "seslerini duyurabilmesi" için bilinçli, sistematik ve sürdürülebilir bir savunma mekanizmasına sahip olması önem arz etmektedir (Sivil Toplum Sektörü&Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020, ss.79-80). STK'ların en önemli ayırt edici özelliklerinden biri gönüllülük esasına dayanmasıdır. Temel amaçlarından biri ise toplumsal fayda sağlamak ve kamu yararına katkıda bulunmaktır. Bu çerçevede STK'ların varlık nedeni, toplum içinde demokratik süreçleri desteklemek ve kamusal alanda farklı kesimlerin temsilini güçlendirmektir. STK'ların diğer bir önemli özelliği ise yatay ilişkileri teşvik etmesi ve hiyerarşik yapıların egemenliğini reddetmesidir. STK'ların söz konusu bu nitelikleri, belirli türdeki örgütlenmeleri sivil toplumun dışına atmaktadır. Özellikle siyasi partiler ve ekonomik temelli örgütlenmeler doğrudan iktidar elde etmeye yönelik yapılar olarak görüldüğünden sivil toplum kapsamı dışında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda sendikalar, piyasa odaklı kooperatifler, yasal zorunluluk gereği oluşturulmuş meslek kuruluşları ve bireylerin dini deneyimlerini yönlendirmeyi amaçlayan cemaatler gibi yapılar STK kategorisine dahil edilmemektedir (Tekeli, 2012, ss.29-31).

STK'lar bütçeleme sürecinde şeffaflığı, hesap verebilirliği ve katılımcılığı teşvik eden önemli aktörlerdir. Kamu kaynaklarının yönetiminde etkinlik ve adaletin sağlanması amacıyla bütçe politikalarının oluşturulması, uygulanması ve denetlenmesi aşamalarında aktif rol üstlenmektedir. STK'lar bütçeleme sürecinde sağladığı katkılarını yanı sıra bütçe bilinci ve bütçe okuryazarlığının geliştirilmesinde de ön plana çıkan aktörlerden biridir. Çünkü vatandaşlık bilincinin gelişimine katkı sunabilecek önemli aktörlerdir (Aktan&Çoban, 2006, s.16). Toplumda bütçe okuryazarlığının gelişmesi ve bütçe çalışmalarına aktif bir seyirci kitlesi oluşturmak için STK'lar tarafından geçmişten günümüze kadar pek çok çaba sarf edilmiştir (Renzio&Krafchik, 2005, s.7). Bütçe alanında çalışmalar yapan STK'lar, kamu mali yönetimi sürecine çeşitli katkılarda bulunurlar. Bu katkıları şu şekilde özetlemek mümkündür: (i) Bütçenin yoksul ve düşük gelir düzeyinde yer alan vatandaşlar üzerindeki etkisine yönelik bağımsız bilgiler sunar ve eleştirel analizler yaparlar. (ii) Vatandaşların bütçe okuryazarlığının geliştirilmesine yardımcı olurlar ve sivil toplum içinde bütçe konuları hakkında tartışma ve müzakere ortamı oluştururlar. (iii) Kamu maliyesi hakkında topladığı bilgileri sentezlerler ve kamuoyu ile paylaşırlar. (iv) Vatandaşlara, medyaya ve yasama organlarına kamu maliyesi konusunda eğitim verirler ve paydaşların bütçeleme süreci üzerinde denetim yapma ve kamu kurumlarından hesap verebilirlik talep etme kapasitelerini güçlendirirler (Ramkumar&Krafchik, 2005, s.30). STK'lar eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerine yönelik girişimler ile bütçe belgelerini basitleştirerek yaymayı, bütçeleme süreci hakkında bilgi sunmayı ve bireylerin bütçeyi okuma, anlama ve bütçeleme sürecine katılımı teşvik etmek için eğitmeyi amaçlamaktadır (Malena&Khallaf, 2009, s.3). STK'ların faaliyetlerinden biri olan bağımsız analizler ise hükümetlerin ve yasama organlarının daha iyi bütçe politikaları oluşturmalarına ve ulusal ve uluslararası düzeyde en iyi uygulamaları belirlemeye yardımcı olmaktadır (Shapiro, 2001, s.9). Teorik alt yapının yanı sıra ulusal ve uluslararası literatürde yapılan ampirik çalışmalarda STK'ların; bütçe algısı, bütçe hakkı algısı, bütçe bilinci ve bütçe okuryazarlığı üzerinde olumlu etkilere sahip olduğuna yönelik birtakım bulgular söz konusudur. Robinson (2006, s.3)'a göre STK'ların bütçe ile ilgili faaliyetlerinin, bütçe süreçlerinin şeffaflığını artırma ve bütçe bilincini ve okuryazarlığını geliştirmeye yönelik

katkıları sağladığına ilişkin bulgular elde edilmiştir. Selen ve Tarhan (2014)'a göre sivil toplumun, vatandaşların bütçe hakkı algısını etkileyen faktörlerden biri olduğu tespit edilmiştir.

STK'lar karar alma sürecinde aktif rol oynayarak da bütçeleme sürecinin etkinliğine yönelik olumlu gelişmeler yaratabilmektedir. STK'ların bütçeleme sürecine katılımı; vatandaşların önceliklerinin kamu harcamalarıyla yeniden hizalanması, kamu hizmeti sunumunda etkinlik ve verimliliğin iyileştirilmesi, yolsuzluk vb. kayıp ve kaçakların azaltılması ve şeffaflığın iyileştirilmesi arasında bir bağlantı söz konusudur. Katılım ile birlikte hükümetin hesap verebilirliğinin güçlendirilmesinin yanı sıra hükümete olan kamu güveni de yeniden inşa edilmektedir. Bu kapsamda çeşitli gelişmekte olan ülkelerde STK'ların bütçeleme sürecine katılımının bütçe süreçleri ve sonuçları üzerinde önemli ölçüde iyileştirmeler gerçekleştirdiği ve bütçe tartışmalarının kalitesini artırdığı tespit edilmiştir (Ramkumar&Krafchik, 2008, ss.2-3; Shapiro, 2001, s.9). STK'ların aynı zamanda bütçeleme sürecine aktif katılımının bütçe performansı üzerinde olumlu etkilere sahip olduğuna yönelik ampirik çalışmalar da söz konusudur. Eroğlu vd. (2023a; 2023b)'ne göre; aktif katılımın bütçe etkinliği algısı üzerinde olumlu yönde bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak bütçeleme sürecine katılımın birtakım handikapları da söz konusudur. Bu nedenle pratikte yaşanan katılımcılık problemlerinin bütçeleme sürecinde etkinsizliğe neden olduğunu açıklayan ampirik çalışmalar da bulunmaktadır (Ebdon&Franklin, 2004, ss. 47-49; Ebdon&Franklin, 2006, s.443). Nitekim her katılım mekanizmasının güçlü yönlerinin yanı sıra zayıf yönleri de bulunmaktadır. Vatandaşların ilgisizliği, bilgi eksikliği, maliyet, artan personel iş yükü, ek kaynak tahsisi, hükümete karşı ilgisizlik veya güvensizlik, geneli temsil etmeyen katılım mekanizmaları, katılımın hedeflerinin net olmaması ve zaman kısıtı gibi engeller katılımı zorlaştırmaktadır (Ebdon&Franklin, 2004, s.33; Berner vd., 2011, s.129). Hangi katılım mekanizmasının etkili sonuçlar ortaya çıkaracağını tespit edebilmek için yoğun bir çaba ve zaman gerekmektedir. Ayrıca vatandaşların tercihlerini seçilmiş temsilcilerinin aldığı kararlarla uyumlu hale getirme sürecinin algılanan bütçe etkinliğini etkileyecek politik ve çevresel faktörlerin de dikkatle incelenmesi gerekmektedir (Ebdon&Franklin, 2004, ss.47-49). Ebdon ve Franklin (2006, s.443) çalışmalarında bütçeleme sürecine katılımının temel unsurlarını ve bu unsurları ölçecek değişkenleri ana hatlarıyla incelemiştir. Bu unsurlar ve değişkenler; çevre/ortam (yönetim yapısı ve biçimi, politik yapı, yasal gereklilikler, nüfus büyüklüğü ve çeşitliliği), süreç tasarımı (zamanlama, bütçe tahsisat türü, seçim yönetimi, temsiliyet), mekanizmalar (kamu toplantıları, anketler, danışma komiteleri, simülasyonlar vs.), hedefler ve sonuçlar (katılımcıları bütçe konusunda eğitmek, karar alma süreci için girdi toplamak, güveni artırmak, topluluk duygusu yaratmak) dan oluşmaktadır.

STK'ların bütçeleme sürecine dahil edilmesi fikri geleneksel yaklaşımda önemli bir değişime yol açmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde STK'ların bütçeleme sürecine katılımına yönelik olumsuz görüşler söz konusuydu. Bunun temelinde bütçelerin açık hazırlanması halinde piyasaları alt üst edeceği ve yasama organları ile sivil toplumun, ülkenin çıkarlarını korumak yerine yalnızca seçmenlerinin çıkarlarını ilerleteceği düşünceleri yatmaktaydı (Shapiro, 2001, s.9; Krafchik, 2005, s. 4). Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren STK'lar gelişmekte olan ülkelerde bütçe süreçlerinde daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Bu süreçteki gelişim özellikle demokratikleşme yönündeki siyasi eğilimlerle paralel bir seyir izlemiştir. 1997 yılında Uluslararası Bütçe Ortaklığı (International Budget Partnership-IBP) tarafından düzenlenen toplantılar, sivil toplumun bütçeleme süreçlerine katılımını artırmaya yönelik önemli bir adımdır. Söz konusu toplantıya, gelişmekte olan 14 ülkeden bütçe alanında faaliyet gösteren kuruluşlar katılım sağlamış ve temsil gücü artmıştır. Sürecin devamında düzenlenen üçüncü konferansta ise 25 ülkeden 100 katılımcının yer alması, sivil toplumun bütçe konusundaki ilgisinin ve etkisinin hızla arttığının kanıtı niteliğini taşımaktadır (Krafchik, 2005, s.1). Dolayısıyla STK'ların bütçeleme sürecinde daha aktif bir rol oynamasında IBP'nin büyük bir rolü bulunmaktadır. IBP, kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olarak, kamu kaynaklarının verimli, adil ve hesap verebilir bir şekilde yönetilmesini desteklemekte ve vatandaşların bütçeleme süreçlerine aktif katılımını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu noktada küresel çapta sivil toplumla, topluluk organizatörleriyle, bütçe savunucularıyla ve bütçe analistleri ile ortaklık yapmaktadır (IBP, 2024). Şekil 1'de STK'ların bütçe süreçlerinde müdahale edebileceği olası alanlar sunulmuştur.

Şekil 1: STK'ların Bütçe Sürecine Müdahale Edebileceği Olası Alanlar

Kaynak: Okonjo-Iwela&Osafo-Kwaako, 2007, s.6.

STK'lar Şekil 1'de de belirtildiği üzere bütçe sürecinde öncelikli olarak bütçe teklifi hazırlama aşamasında katkıda bulunarak bütçe sürecine destek sağlayabilmektedir. Ayrıca belirli programlar için yeterli finansmanın sağlanması amacıyla yasa koyucularla lobi faaliyetleri yürütebilmektedir. Harcama takibi ve performans izleme faaliyetleri yoluyla da bütçenin etkili bir şekilde uygulanmasını sağlayabilmektedir (Okonjo-Iwela&Osafo-Kwaako, 2007, s.5).

STK'lar, bütçeleme sürecini etkili hale getirebilmek ve vatandaşların gerek ulusal gerek mahalli idare düzeyinde bütçeye yönelik ilgi ve farkındalığını geliştirmek için aşağıdaki faaliyetleri gerçekleştirmektedir (CEF, 2008, s.5; HAQ, 2010, s.25):

- Bütçe harcamalarını izleyerek bağımsız eleştirel analiz yapmak,
- Bütçe analizi ve bütçe savunuculuğu konusunda eğitim faaliyetleri düzenlemek,
- Bütçe harcamalarının şeffaflığını ve hesap verebilirliğini sağlamak,
- Bütçe karar alma süreçlerine katılım sağlayabilmek için savunuculuk yapmak,
- Kamuoyunu bilinçlendirmek ve paydaşları, çıkar gruplarını ve vatandaşları bütçeleme sürecine katılmaya teşvik etmek,
- Bütçe politikaları ve bütçe politikalarının etkileri konusunda tartışma ortamı yaratmaktır.

2.1. Bütçe Savunuculuğu Mekanizması Aracılığıyla Kamu Politikalarını Yönlendirme

Savunuculuk; politika kararları alan, hukuki düzenlemeler üzerinde yetkiye sahip olan ve kamusal kaynakları dağıtan organlar üzerinde etki yaratma sürecini ifade etmektedir (CEF, 2008, s.25). Savunuculuk yalnızca belirli bir politikanın değiştirilmesiyle sınırlı olmayıp aynı zamanda toplumsal güç dinamiklerini dönüştürmeyi ve bireylerin karar alma süreçlerine aktif katılımını sağlamayı amaçlayan kapsamlı bir süreçtir. Bütçe savunuculuğu ile bütçe süreçlerinin daha şeffaf bir hale getirilmesi ve katılımcılığın artırılması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla demokratik yönetimi güçlendirmekte ve vatandaşların kendi haklarını savunmalarına olanak tanımaktadır (IBP, 2010, s.1). Ancak bütçe savunuculuğunun başarısı iki temel unsurun bir araya getirilmesine bağlıdır. Bunlardan ilki bütçe analizi olup bütçe verilerine erişim sağlama, bu verileri analiz etme ve elde edilen sonuçları açık, anlaşılır ve etkili bir biçimde kamuoyuna sunabilme yetkinliğini içermektedir. Etkili bir bütçe analizi ile aynı zamanda politika yapıcılar ve vatandaşlar arasında bilgi paylaşımı güçlenmekte ve kamu mali yönetiminde hesap verebilirlik desteklenmektedir. İkinci unsur ise stratejik savunuculuktur. Bu süreç, kamuoyunu bilgilendirme, kampanya yürütme, halkı harekete geçirme ve politika yapıcılar ile diğer paydaşlar arasında güçlü bir bağ kurma becerisini kapsamaktadır. Bu iki unsurun bir araya getirilmesi ve genellikle farklı becerilere sahip çeşitli kuruluşların iş birliği yapması neticesinde STK'lar, bütçe süreçlerinde daha etkin bir rol oynayarak sürecin demokratikleşmesine katkıda bulunmaktadır (IBP, 2011). Bu bağlamda STK'ların bütçe okuryazarlığını artırmaya yönelik eğitimler düzenlenmesi, veri analiz edebilme kapasitesinin geliştirilmesi ve politika yapıcılarla etkileşim mekanizmalarının güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bütçe savunuculuğu faaliyetleri, bütçeleme sürecinin bütün aşamalarında gerçekleşmektedir. Hazırlık aşamasında; STK'lar toplumsal ihtiyaçları araştırarak ve bütçe bilgilerini yayımlayarak kaynak tahsisinde etkili olmaktadır. Onaylanma aşamasında; onay sürecinin açık hale gelmesi için kampanya yürüterek, bütçeyi eleştirel bir özetle yayımlayarak ve medya, yetkililer ve halk ile etkileşimde bulunarak bütçeyi kamuoyuna duyurmaktadır. Uygulama aşamasında; bütçeyi uygulayanların harcamaları planladığı gibi gerçekleştirmeleri için hesap verebilirlik sağlamaktadır. Denetim aşamasında ise bütçe politikalarının etkilerini analiz etmekte ve gelecekteki bütçe tahsisatını etkilemek için öneriler oluşturmaktadır (CEF, 2008, s.25).

Bütçe savunuculuğu, karar alma sürecine üç temel şekilde müdahale etmeyi amaçlamaktadır. Bunlar; politikayı değiştirmek, karar alma sistemini değiştirmek ve bireyleri değişim için güçlendirmektir. Politika değişikliği; savunuculuk faaliyetleri yalnızca belirli politika değişiklikleriyle sınırlı kalmayıp aynı zamanda mevcut yasal düzenlemelerin revize edilmesini ve toplumsal sorunlara yönelik daha kapsayıcı çözümler üretilmesini hedeflemektedir. Karar alma süreçlerinde dönüşüm; savunucular, karar alma mekanizmalarının daha şeffaf ve katılımcı hale gelmesini talep ederek, vatandaşların bilgiye erişimini artıran, kamu katılımını teşvik eden ve bütçe ödeneklerinin yönetimi üzerinde daha güçlü bir denetim mekanizması kurulmasını sağlayan reformların gerçekleştirilmesini savunmaktadır. Toplumsal güçlenme; en az politika değişikliği kadar önemli olan bir diğer unsur ise bireylerin bilinçlendirilmesi ve kamusal kararlardan doğrudan etkilenen grupların kendi haklarını savunabilecek kapasiteye erişimlerinin sağlanmasıdır (IBP, 2011).

2.2. Kamusal Karar Alma Mekanizmasında Yer Alma ve Vatandaş Katılımını Teşvik Etme

STK'ların bütçeleme sürecini daha etkili hale getirebilmek için katkı sağlamaya çalıştığı bir diğer alan, bütçe sürecine vatandaş katılımını teşvik etmektir. Özellikle yoksul ve marjinal grupların sürece dahil olması STK'ların odak noktalarından biridir (Robinson, 2006, s.26). Vatandaşların bütçeleme sürecine katılımı, kamusal kaynakların nasıl harcadığına ilişkin kararları şekillendirmesine ve uygulamaları yönlendirmesine olanak tanımaktadır. Demokrasi kalitesinin gelişebilmesi için bütçe kaynaklarının önceliğini belirleme ve politika geliştirme sürecine vatandaş katılımı günümüzde daha önemli bir konumdadır. Vatandaşlar ve hükümet arasında aracılık yapan dinamik STK'lar ise demokrasiyi daha da derinleştirebilme potansiyeline sahiptir (IBP, 2023, s.34). Bütçeleme sürecine katılım; vatandaşların, STK'ların ve devlet dışı aktörlerin kamu otoriteleriyle çeşitli yollarla etkileşimde bulunarak maliye politikalarının oluşturulması ve uygulanmasını yönlendirdiği geniş bir uygulama yelpazesine işaret etmektedir (Renzio&Wehner, 2015, s.9). Vatandaşların mahalli düzeyde ve ulusal düzeyde bütçeleme sürecine katılımına ilişkin ilgisini artırmak için STK iş birliği ve STK'ların aktif faaliyetleri önemlidir (Eroğlu vd., 2023a, s.187). Nitekim vatandaşların bütçeleme sürecine katılımı, vatandaşların devlete karşı güvensizliğini azaltmak ve hükümet faaliyetleri hakkında eğitmek için de etkili bir yöntem olarak savunulmaktadır (Berner vd., 2011, s.128). Dolayısıyla vatandaşların bütçeleme sürecine katılımı aynı zamanda bütçe okuryazarlığının ve bütçe bilincinin gelişimine önemli bir katkı sağlayacaktır.

STK'lar vatandaş katılımını teşvik etmenin yanı sıra aktif olarak kamusal karar alma mekanizmasında yer alarak şeffaflık ve hesap verebilirliği güçlendirmektedir. Avrupa Konseyi'nin karar alma sürecinde STK'ların katılımını iyileştirmeye odaklanan "The Code of Good Practice" adlı çalışmasına göre; STK'ların siyasal karar alma sürecinin farklı aşamalarına katılımı, katılımın yoğunluğuna göre değişmektedir. Bu katılım kademeleri; bilgi, danışma, diyalog ve ortaklıktan oluşmaktadır. Bilgi, karar alma sürecindeki tüm adımlar için geçerli olup sonraki adımlar için temel oluşturmaktadır. Bu kademede genellikle kamu otoritelerinden tek yönlü bilgi sağlanmakta ve aktif bir katılım söz konusu olmamaktadır. Danışma, kamu otoritelerinin STK'lardan belirli bir politika konusu hakkında görüşlerini istediği bir katılım kademesidir. STK'ların bütçeleme sürecine aktif katılımı diyalog ve ortaklık kademelerinde görülmektedir. Diyalog kademesinde STK'ların katılım düzeyi biraz daha artmaktadır. Diyalog iki türe ayrılmaktadır. Geniş diyalog karşılıklıdır ve bazen STK bazen de kamu bu diyalogu başlatabilmektedir. Buna örnek olarak her iki tarafın da düzenli olarak görüş alışverişinde bulunması veya kamuya açık oturumlar yapılmasıdır. İş birliğine dayalı diyalogda ise sık ve düzenli toplantılar yapılarak geliştirilecek politika stratejisinin özü belirlenmektedir. Ortaklık, gündem belirleme, taslak hazırlama, karar alma ve politika girişimlerinin uygulanmasından siyasi karar alma sürecinin her adımında paylaşılan sorumlulukları ifade etmektedir (CoE, 2009, ss.7-8). Dolayısıyla söz konusu katılım kademelerinden diyalog ve ortaklık kademelerinde STK'lar vatandaşların sesi olarak hareket etmekte, bütçelerin toplumun önceliklerine uygun hale getirilmesi için savunuculuk yapmakta ve hükümetler üzerinde denetleyici bir rol üstlenmektedir. STK'ların bütçeleme sürecine aktif katılımı büyük ölçüde katılımcı bütçeleme mekanizması ile sağlanmaktadır. OECD (2019, ss.104-105)'ye göre; katılımcı bütçeleme, vatandaşların çıkarlarını koruyan ve bütçe okuryazarlığını teşvik eden bir tekniktir. Toplam bütçenin belirli bir kısmının kamuoyuna ayrılması ve halkın bu kaynakların en verimli şekilde nasıl kullanılacağı konusunda görüşlerini ifade edebilmeleri için sürece dahil edilmelerini ifade etmektedir (OECD, 2019, ss.104-105). Katılımcı bütçeleme uygulaması, 1980'li yıllara uzanan bir geçmişe sahiptir. 1989 yılında halkın mevcut kaynakların dağıtımına doğrudan katılımını sağlamak amacıyla Brezilya'nın Porto Alegre belediyesi tarafından katılımcı bütçeleme uygulamaları tanıtılmıştır. Brezilya'da elde edilen bulgular, katılımcı

bütçelemenin düşük gelirli gruplara daha iyi hizmet sağlayan yatırım tahsisatları geliştirdiği incelenmiştir. Brezilya'da faaliyet gösteren Centro de Assessoria e Estudos Urbanos (CIDADE) gibi STK'ların katılımcı bütçeleme uygulamalarını teşvik etme ve izleme konusunda önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir (IBP, 2008, s.25). Katılımcı bütçeleme uygulamaları genel olarak mahalli idare düzeyinde yaygınlaşmıştır. Ancak günümüzde merkezi yönetim düzeyinde de örneklerine (Kanada, Meksika, Portekiz ve Güney Kore) rastlanmakta ve mahalli düzeyin ötesinde, ulusal düzeyde de katılım mekanizmaları geliştirilmektedir (OECD, 2019, s.105).

STK'ların bütçeleme süreçlerine katılımı bütçeleme sürecinin farklı aşamalarında gerçekleşebilmektedir (Renzio&Wehner, 2015, s.9). Bütçe hazırlık süreci, hükümetin toplaması gereken gelir miktarını, harcama tahsislerini ve gelecek mali yıl için bütçe açığı veya borçlanma düzeyini belirlediği kritik bir aşamadır. Bu süreçte STK'ların katılımı büyük önem taşımaktadır. STK'lar bütçenin hazırlık aşamasında bütçe taslağının oluşturulması sürecinde halkın önceliklerini belirlemeye yardımcı olmaktadır. Bu aşamada alınan bütçe kararları, sadece gelecek mali yılın genel boyutunu belirlemekle kalmayıp aynı zamanda kamu programları arasındaki kaynak dağılımını etkileyerek gelecek bütçe süreçlerini de şekillendirmektedir (IBP, 2008, s.23). Örneğin; STK'ların bütçeleme sürecinin hazırlık aşamasında aktif olarak yer aldığı ülke uygulamalarından biri Karadağ'dır. Karadağ'da on yılı aşkın bir süredir bütçe teklifi değerlendirilirken Karadağ Merkez Bankası, sendikalar ve araştırmacıların yanı sıra STK'lar da yasa yapıcılara geri bildirimlerde bulunabilmektedir. Karadağ Ekonomi, Bütçe ve Finans Komitesi tarafından genellikle bütçe ile ilgili alanlarda çalışma yapan STK'lar davet edilse de diğer alanlarda da çalışan herhangi bir STK'nın katılım sağlama hakkı da saklıdır. Oturumlar esnasında, katılımcılar bütçe önerisi hakkındaki görüşlerini serbestçe dile getirebilmektedir. IBP'nin ortağı Institut Alternativa², söz konusu oturumları genellikle bütçe sorunlarını belirlemek ve yasa yapıcıları harekete geçirmeye teşvik etmek amacıyla kullanmakta ve bütçeleme sürecinde aktif bir rol oynamaktadır (IBP, 2023, s.40). Brezilya'da uygulanan "*Kamu Politikası Konseyleri*" de bütçenin hazırlık sürecine vatandaş ve STK katılımının bir örneğidir (Güneş, 2023, s.114). Dominik Cumhuriyeti'nde 2020 yılında başlatılan bir uygulama ile her belediye ve eyalete "*Vatandaş Toplantıları*" adı verilen bir danışma konseyi kurma zorunluluğu getirilmiştir. Buna göre bu konseyde halk ve STK'lar ile bir araya gelerek toplumun ihtiyaç duyduğu yatırımlar belirlenmektedir. Hükümet tarafından internet sitesinde söz konusu öneriler derlenmekte, taleplerin ulusal bütçeye dahil edilip edilmediği ve yatırımların nerelerde yapıldığı gösterilmektedir (IBP, 2023, s.37). Kenya'da Ekonomik İşler Enstitüsü, her yıl STK toplantıları düzenleyerek üzerinde uzlaşa sağlanan önceliklerin hükümete rapor haline getirilmesi için çalışmalar yürütmektedir. Ülke genelinde gerçekleştirdiği istişareler sonucunda alternatif bir vatandaş bütçesi hazırlamaktadır (IBP, 2008, s.25; IBP, 2015, s.46).

STK'lar bütçenin onay sürecinde de yasamayla iş birliği yaparak bütçe teklifleri hakkında görüş bildirebilmekte ve değişiklik önerileri sunabilmektedir. Kenya'da bütçe hazırlık aşamasının yanı sıra bütçenin uygulanması aşamasında da STK'ların katılımı söz konusudur. STK ve vatandaşların bütçe politikaları ve tahsisleri üzerinde etkide bulunma fırsatına sahip olduğu bu aşamada, yasamanın taslak bütçe teklifini tartışıp değerlendirdiği iki aylık sürede katılım sağlanabilmektedir. Bu süreçte STK'lar, Nairobi'deki kamu oturumlarında, e-posta veya sunumlar aracılığıyla Bütçe ve Tahsis Komitesi'ne görüş bildirebilmektedir (IBP, 2015, s.47). Son olarak STK'lar bütçenin uygulanmasını izleme ve denetleme aşamalarında da rol oynayabilmektedir. Bütçeleme sürecinin denetim aşamasına halkın ve STK'ların dahil edilmesine yönelik olarak çaba sarf eden bir ülke örneği Peru'dur. Peru'da ilk kez 2023 yılında denetim programlarına vatandaş katılımının artırılmasına yönelik girişimler başlatılmıştır. IBP'nin ortağı Ciudadanos al Día adlı STK tarafından vatandaşlar ile etkileşimi güçlendirmek ve STK'ları düzenli bir şekilde sürece dahil etmek ve alınan geri bildirimler ile daha kapsamlı bir denetim programı oluşturulması için etkinlikler düzenlenmiştir (IBP, 2023, s.40). Kolombiya'da ise STK'lar ve Yüksek Denetim Kurumu, denetim kapsamına alınacak alanları belirlemek ve öncelikli konuları tespit etmek için iş birliği yaparak detaylı bir plan oluşturmaktadır. Bu süreçte, STK'lar denetim süreçlerine katılarak tespit edilen usulsüzlüklerin ve önerilen reformların uygulanmasını takip etmekte ve hesap verebilirliğin güçlendirilmesi konusunda baskı yapmaktadır (IBP, 2012, s.35).

2.3. Bütçeleme Sürecinde Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Sağlama

Şeffaf bir bütçeleme süreci toplumun bütçeleme süreci hakkında fikir sahibi olmasına olanak sağlayarak bu süreçte vatandaşların uyumunu artırmaktadır (Geyik&Özbay, 2023, s.46). Bütçeleme sürecinde şeffaflık ve hesap

² 2007 yılında sivil toplum, kamu yönetimi ve iş dünyasında deneyime sahip bir grup vatandaş tarafından kurulmuş olan bir STK'dır. İyi yönetim, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi temel alanlara odaklanan bir düşünce kuruluşu veya araştırma merkezi olarak faaliyet göstermektedir. Misyonu, araştırma ve politika analizi yoluyla demokrasi ve iyi yönetişimin güçlenmesine katkıda bulunmak ve kamu kurumlarının performansını izlemektir (<https://institut-alternativa.org/en/about-us/>, 2025).

verebilirlik mekanizmalarının birbiriyle yakın bağlantısı söz konusudur. Ulusal bütçe sürecinin şeffaf olması, hükümet ile toplum arasında güçlü etkileşimi teşvik ederek, hesap verebilirliği artırmaktadır (IBP, 2023, s.9). Bu

konuda STK'lar da önemli bir görevi üstlenmektedir. Sivil toplumun temel işlevlerinden biri, seçilmiş hükümetlerin politikalarının uygulanmasını izlemek ve vatandaşların çıkarlarını gözeterek yöneticileri hesap verebilirliğe teşvik etmektir (CEF, 2008, s.4). STK'lar bu işlevini bağımsız analizleri aracılığıyla yerine getirmekte ve hesap verebilirlik kanallarını güçlendirebilmektedir (Shapiro, 2001, s.10). Bu kapsamda STK'lar, kamu kaynaklarının tahsisi ve harcamalarının denetlenmesinde aktif bir rol oynamaktadır. Hükümetin önceliklendirdiği harcama alanları ve politika hedefleri, ulusal bütçede somut bir şekilde ifade edilmektedir. Bütçeleme sürecinde şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlama işlevi sayesinde kaynakların toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde adil ve etkin bir biçimde dağıtılmasını sağlamaya yönelik katkılar sunmaktadır. STK'lar vatandaşların önceliklerinin bütçeye dahil edilmesi için savunuculuk yaparak ve bütçe süreci boyunca hükümet, yasama organı, denetçiler ve diğer aktörlerle iş birliği yaparak bütçeleme sürecinde aktif rol oynaması neticesinde bütçeleri daha açık ve hesap verebilir hale getirebilmektedir (IBP, 2023, s.49). Bu nedenle IBP (2023, s.49)'e göre bütçelerin daha şeffaf hale getirilebilmesi için STK'ların bütçe sürecine katılımını artırmaya yönelik kapasitesinin geliştirilmesi ve bütçe çalışmaları yürütebilmeleri için finansman sağlanmasının gerekliliği vurgulanmaktadır.

STK'lar, uluslararası organizasyonlar ile iş birliği yaparak, bütçe şeffaflığı ve hesap verebilirlik ilkelerinin benimsenmesine katkı sunmaktadır. 2023 yılında Açık Bütçe Endeksi³ (Open Budget Index) aracılığıyla ulaşılan verilere göre; Tanzanya'da hükümetin sivil alanı açarak STK'lar ile ortak çalışmalar yürütmesi neticesinde şeffaflık skorunda gelişmeler yaşandığı gözlemlenmiştir. Karmaşık bütçe bilgilerinin halkın daha kolay bir şekilde anlayabileceği hale getirilmesi için UNICEF ve HakiElimu, Zanzibar Cumhurbaşkanlığı Finans ve Planlama Ofisi ile iş birliği neticesinde Mayıs 2023'te Zanzibar için vatandaş bütçesi tanıtılmıştır. Bu gelişme sivil toplumun, hükümet ile halk arasındaki boşluğu kapatabileceğine bir örnek olarak gösterilmektedir (IBP, 2023, s.14). Kamboçya'nın şeffaflık puanının artışında da STK'ların etkili bir rolü olduğu savunulmaktadır. 2008 yılında 11 olan şeffaflık puanının 2023 yılında 43'e yükseldiği tespit edilmiştir. Bu ilerlemenin altında yatan temel faktörlerden birinin STK'lar olduğu ifade edilmektedir. 10 yılı aşkın süredir IBP'nin ortağı olan NGO Forumu, bütçe belgelerinin daha şeffaf bir hale gelmesi için üyeler ve ortaklar ile birlikte çalışma yapmaktadır. 2022 yılından itibaren bütçe teklifinin tam taslağı kamuoyu ile paylaşılmaktadır. NGO Forumu tarafından ev sahipliği yapılan Bütçe Çalışma Grubu, ülkede birçok kuruluşla iş birliği yapmakta ve bazı önemli sektörler için sektörel bütçe analizleri yapılmaktadır (IBP, 2023, s.19).

2.4. Kamu Harcamalarını İzleme ve Raporlama

Bütçeler, hükümetlerin önceliklerini ve politik tercihlerini en somut şekilde ortaya koyan belgeler olarak karar alma süreçlerinin şeffaf bir yansımasını sunmaktadır. Bütçe analizi ise devletin performansını değerlendirmek, faaliyetlerini izlemek ve hesap verebilirliği sağlamak amacıyla kullanılan önemli bir araçtır (HAQ, 2010, s.3). Bu bağlamda STK'ların kamu harcamalarını izleme ve raporlama faaliyetleri neticesinde bütçe analizleri yapması vatandaşların bütçe okuryazarlığının gelişimi sürecine katkılar sunmaktadır. Kamu harcamalarının izlenmesi ve raporlanması, vatandaşların kamu kaynaklarının nasıl kullanıldığı hakkında bilgi sahibi olmasına olanak tanımaktadır. Bu süreç, kamu mali yönetimi üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturarak karar alma süreçlerini daha şeffaf hale getirmektedir. Harcamaların şeffaf bir şekilde izlenmesi ise kamu yöneticilerinin hesap verme zorunluluğunu artırmaktadır. Bu durum kamusal kaynakların toplumsal ihtiyaçlara uygun bir şekilde tahsis edilmesini desteklemekte ve yolsuzluk riskini azaltmaktadır. Bunların yanı sıra kamu harcamalarını izleme ve raporlama süreçleri, vatandaşların kamu maliyesine ilişkin bilgilere erişimini kolaylaştırmakta ve bütçeleme sürecine vatandaş katılımını da desteklemektedir. Bu bağlamda uluslararası düzeyde IBP ve ulusal düzeyde de aşağıda ifade edilen kuruluşlar bu alanda önemli çalışmalar yürüterek vatandaşların bütçe okuryazarlığının gelişmesine de katkı sunmaktadır. Ancak STK'ların veri erişimine yönelik sorunlar ile karşılaşmaması önemlidir. STK'ların bütçe okuryazarlığını geliştirme sürecinde karşılaştığı teknik zorluklardan biri verilere kısıtlı düzeyde erişim hakkı sağlamasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de 2003 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun kabulüyle birlikte çok yıllık bütçeleme sistemine geçilmiş ve Orta Vadeli Program kapsamında gelecek üç yıllık döneme ilişkin gelir ve gider tahminlerinin sunulması sağlanmıştır. Bu düzenleme, STK'ların kamu harcamalarını izlemesini kolaylaştıran bir çerçeve sunmaktadır (Yentürk, 2011, s.4).

³ Ülkelerin bütçe süreçlerindeki şeffaflık düzeyini ölçen en önemli göstergelerden biri Açık Bütçe Endeksi olup, bu endeks 2004 yılında IBP tarafından geliştirilmiştir. Belirli periyotlarla yapılan değerlendirmelerle, ülkeler arasındaki bütçe şeffaflığı düzeyleri kıyaslanabilmekte ve karşılaştırmalı analizler yapılabilmektedir. Açık Bütçe Endeksi'nin hesaplanabilmesi için IBP, anketi uygulayabilmek ve analize uygun veriler elde edebilmek için ülkelerin STK'ları ile iş birliği içerisinde çalışmaktadır (Engin, 2022, s.445).

Uluslararası düzeyde ise özellikle IBP vatandaşların bütçe kararlarında söz sahibi olabilmesi için veri üretmek aynı zamanda bütçe okuryazarlığının gelişmesinde önemli bir misyonu üstlenmektedir.

Kamu harcamalarının şeffaflığını artırmak ve hükümetleri denetlemek amacıyla STK'lar tarafından gerçekleştirilen kamu harcamalarını izleme ve raporlama faaliyetinin yanı sıra bütçe rehberleri de bütçe okuryazarlığının geliştirilmesinde önemli bir araçtır. Bütçe rehberleri, karmaşık bütçe bilgilerinin daha basit ve anlaşılır bir şekilde vatandaşa aktarılması amacıyla bütçenin temel bilgilerini içeren ve bütçe karar alma sürecinin bir tanımını sunan belgelerdir. Rehberin amacı, bütçeyi ve bütçe sürecini toplumun geniş kesimlerine anlaşılır hale getirmeye çalışmaktır (Shapiro, 2001, s.38). Bazı ülkelerde STK'lar, hükümet iş birliği ile bütçe rehberleri hazırlayarak vatandaşların bütçe okuryazarlığını geliştirmeye yönelik çalışmalarda yer almıştır. 1998 yılında Güney Afrika'da "Bütçe-Değişim için Bir Araç" başlıklı bir eğitim kılavuzu hazırlanmış ve sosyal savunucular için bütçe ve bütçe sorunları kolaylıkla erişilebilir hale getirilmiştir. Hindistan'da 1999 yılında Bütçe Çalışmaları Merkezi tarafından "Eyalet Hükümeti Bütçe Sürecinin Temelleri" başlıklı bir rehber hazırlanmış ve bütçe hazırlama sürecindeki gizliliği ortadan kaldırmak hedeflenmiştir. 2001 yılında ABD Federal Hükümeti, Yönetim ve Bütçe Ofisi tarafından "ABD Bütçesi için Bir Vatandaş Kılavuzu" hazırlanmış ve ulusal hükümetin nasıl gelir elde ettiği ve para harcadığı, bütçenin nasıl kabul edildiği ve Başkan'ın bütçe ile neyi başarmak istediği açıklanmıştır (Shapiro, 2001, s.39). Türkiye'de ise söz konusu bütçe rehberi, "Vatandaş Bütçe Rehberi" adı altında 2017 yılından beri Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından her yıl düzenli olarak yayınlanmaktadır. 2020 yılından itibaren ise T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından "Vatandaşın Bütçe Rehberi" adı altında yayınlanmaya başlanmış ve ilgili kurumun web sayfasında kamuoyu ile her yıl paylaşılmaya devam etmektedir (<https://www.sbb.gov.tr/vatandas-butce-rehberi/>, 2025).

2.5. Eğitim ve Bilinçlendirme Faaliyetleri Düzenleme

Vatandaşların/paydaşların bütçeleme sürecine katılımı için öncelikle paydaşların iyi bir bütçe okuryazarlığı düzeyine sahip olması gerekmektedir. Bu noktada hükümetler tarafından öncelikle bireylerin, bireysel/aile bütçesine yönelik farkındalığını geliştirecek faaliyetlerin yanı sıra ilerleyen süreçte kamu bütçesine ilişkin eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri düzenlenmesi önemlidir (Eroğlu&Kaynar, 2024, s.70). Özellikle okullarda bütçe bilgisini geliştirmeye yönelik dersler okul müfredatlarına dahil edilmelidir. Nitekim Güngör Gökso vd. (2024) çalışmasından elde edilen bulgular, bütçe ile alakalı bir ders alan öğrencilerin bütçe bilinç düzeyinin, bütçe ile alakalı hiç ders almayan öğrencilere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla gelecekte kamu sektöründe ve özel sektörde karar alma süreçlerinde görev yapacak ve vergi mükellefi olacak genç nesiller itibarıyla bütçe farkındalığının geliştirilmesi gerekmektedir (Güngör-Gökso vd., 2024, s.281). Bütçe okuryazarlığının geliştirilmesinde hükümetlerin yanı sıra STK'ların rolü de önemlidir. STK'ların bütçe okuryazarlığı eğitimleri ve farkındalık oluşturma faaliyetlerini düzenlemesi, toplumun bütçe hakkını daha etkili bir şekilde kullanabilmesine katkı sağlama işlevi taşımaktadır. Farkındalık oluşturma faaliyetleri ile bütçelerin kritik bir politika aracı olarak öneminin kavranması ve bütçe okuryazarlığının geliştirilmesi amaçlanmaktadır (Robinson, 2006, s.22). STK'ların bütçe eğitimlerine yönelik faaliyetlerde bulunmaları bütçe konusunda bilinçli gözlemcilerin sayısını artırmanın yanı sıra bir kitle oluşturma ve kapasitesini geliştirme maksadı da söz konusudur. Bütçe eğitimi düzenlemek, personelin bütçe konularında uzmanlaşmasına ve bu konuları etkili bir şekilde başkalarına aktarabilmesine olanak sağlayarak kuruluşun kapasitesini artırmaktadır. Dolayısıyla bütçe alanında çalışmalar yapan STK'ların temel hedeflerinden biri esasen diğer araştırmacılar ve STK'lar tarafından bütçenin anlaşılmasına katkıda bulunmaktır (Shapiro, 2001, s.40). Bu kapsamda STK üyeleri ve diğer STK'lar için kamu maliyesi, bütçe izleme ve veri analizine yönelik eğitim programları düzenlenmelidir. Pek çok STK'nın bütçe okuryazarlığı konusunda yeterli uzmanlığa sahip olmaması, diğer bir ifadeyle teknik alt yapı yetersizliği, STK'ların bütçe okuryazarlığını geliştirmelerinin önünde bulunan engellerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle STK'ların bütçeleme sürecinde aktif ve başarılı faaliyetlerde bulunabilmesi için bütçe hazırlama, tartışma, uygulama ve denetim süreçleri hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Dolayısıyla STK'ların bütçe okuryazarlığını geliştirebilecek materyaller geliştirilmelidir (Eroğlu vd., 2023a, s.186). STK'ların bütçeye ilişkin bilgi düzeylerinin gelişmesi halinde diğer STK'ların ve vatandaşların da bütçe okuryazarlığının gelişimine katkıda bulunabilecektir.

Çeşitli ülkelerde STK'ların bütçe okuryazarlığının geliştirilmesine yönelik eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri incelendiğinde; Brezilya, Hindistan, Meksika, Güney Afrika ve Uganda'da da bütçe ile ilgili çalışmalar yapan STK'lar tarafından üyelerine ve diğer STK üyelerine bütçeleri ve politik sonuçlarını anlamalarına yardımcı olmak amacıyla bütçe okuryazarlığı atölyeleri düzenlenerek eğitimler verildiği görülmektedir. Gujarat'ta DISHA tarafından yerel hükümet temsilcileri için geniş ölçekli eğitimler düzenlenmiş ve bütçe izleme çalışmaları desteklenmiştir (Robinson, 2006, s.23). Kolombiya'da ise Yüksek Denetim Kurumu, STK'ları eğitmek, bütçe denetimi sürecine dahil etmek ve bütçe denetim süreci ile ilgili farkındalık oluşturmaya amacıyla eğitim programları ve atölye çalışmaları düzenlemektedir (IBP, 2012, s.35). Bütçe eğitim kursları ile ilgili öncü bir çalışma da Dünya Bankası tarafından yürütülmüştür. Dünya Bankası Enstitüsü iş birliği ile 2000-2001 yıllarında

“Uluslararası Mali İlişkiler ve Yerel Mali Yönetim”, “Bütçe Süreçleri ve Kamu Harcama Yönetimi” ve “Kamu Harcama Analizi ve Yönetimi Eğitimi Kursu” düzenlenmiştir (Shapiro, 2001, ss.40-41). Rusya’daki St. Petersburg Strateji Merkezi, şehir düzeyinde bütçeleme sürecine katılımı artırmaya çalışan bir araştırma kuruluşu olarak şehir yetkilileri ve STK’ları bir araya getirmekte ve bütçe tartışmaları yapabilmek için ortam hazırlamaktadır. Kuruluş, STK’lara ve kamu görevlilerine bu konuda eğitim ve danışmanlık hizmeti sunmaktadır. 1990 yılında Brezilya’da kurulan IBASE (Instituto Brasileiro de Análises Sociais e Econômicas) bünyesindeki bütçe programı da STK’ların bütçe bilgilerini analiz etme kapasitesini artırmak için faaliyetlerde bulunmaktadır (Malena&Khallaf, 2009, s.3).

3. Türkiye’de Bütçe Alanında Çalışan Sivil Toplum Kuruluşları ve Bütçe Okuryazarlığının Geliştirilmesine Yönelik Faaliyetleri

Türkiye’de STK’ların önemli bir kısmını dernek ve vakıflar oluşturmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018, s.23). STK’ların gelişimi ve etkinliği; toplumsal refah seviyesi, ülkenin sosyoekonomik yapısı, siyasi sistemin işleyişi ve hukuki düzenlemelerin kapsamı gibi çeşitli faktörlerle doğrudan ilişkilidir. Bu faktörlerin bir araya gelerek oluşturduğu yapı, STK’ların faaliyet gösterdiği ortamı belirlerken aynı zamanda bu kuruluşların etki alanlarını, mali sürdürülebilirliğini ve bağımsızlık düzeyini de şekillendirmektedir. Sosyoekonomik koşullarda meydana gelen değişimler, STK’ların finansal kaynaklara erişimi ve toplumsal destek bulma olanaklarını doğrudan etkilemektedir. Bunun yanı sıra, siyasi yapının demokratik veya otoriter eğilimler göstermesi, örgütlenme özgürlüğü ve ifade hakkı gibi temel hakların kullanımını belirleyen kritik unsurlar arasındadır. STK’ların hukuki çerçevesi ise ilgili yasal düzenlemeler aracılığıyla şekillendirilmekte olup bu çerçevenin daraltılması veya genişletilmesi, sivil alanın faaliyet gösterebilirliğini ve etkinliğini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla sivil toplumun gelişimi, bu faktörlerin ne ölçüde uyumlu olduğu ya da çeliştiği bağlamında değerlendirilmektedir. Türkiye’de sivil toplumun güçlenmesi ve etkin bir şekilde faaliyet gösterebilmesi söz konusu yapısal unsurların sağladığı olanaklar ve karşı karşıya kaldığı sınırlamalar çerçevesinde ele alınmalıdır (TÜSEV, 2024, s.24). Ancak Türkiye’de STK’ların gelişiminin önünde hukuki, mali, ekonomik, sosyal ve kültürel birtakım engeller bulunmaktadır. Öncelikle mevzuattan kaynaklanan sorunlar nedeniyle Türkiye’de STK’lar hakkında ortak kavramsal bir tanım bulunmamaktadır. STK’lar ile ilgili Medeni Kanun, Türk Ceza Kanunu gibi yasal düzenlemeler bulunmakla birlikte bu düzenlemelerde STK’ların hukuki statüleri, kurumsal yapıları, faaliyetleri, kamu kurumlarıyla ilişkileri ve finansal kaynaklarına ilişkin olarak bir yasal yükümlülük bulunmamaktadır. Mevzuattan kaynaklanan sorunların yanı sıra kurumsal yapılanmadan kaynaklanan sorunlar da bulunmaktadır. Buna göre; sivil topluma ait yasal, mali ve operasyonel işleri yönetebilecek kurumsal ve insan kaynakları kapasitesinin yetersiz olması STK’ların gelişiminin önünde bir engel olarak değerlendirilmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018, ss. 45-47). Yaşama Dair Vakfı (YADA)’nın 2023 yılı saha araştırmasında elde edilen bulgulara göre; STK’ların %70’nin teknik bilgi ve beceri anlamında geliştirilmeye ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir (YADA, 2023, s.45). STK’ların aktif ve istikrarlı bir şekilde faaliyetlerine devam edebilmesinin koşullarından biri de gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesidir. Ancak YADA Vakfı (2023) araştırmasında STK’ların gelir kaynaklarının; %54,1’inin bireysel bağışlardan, %53,1’inin üye aidatlarından, %11,1’inin hibeler ve fonlardan, %8,4’ünün kurumsal bağışlardan, %5,6’sının iktisadi işletme gelirlerinden, %1’inin kurumsal yayın gelirlerinden (dergi,kitap vb.) oluştuğunu tespit etmiştir. Finansman kaynaklarının büyük oranı gönüllü desteklerden ve üye aidatlarından gelmektedir. Dolayısıyla finansal çeşitliliğinin az olması da STK’ların gelişiminin önünde büyük bir engel olarak durmaktadır. Bu kapsamda STK’ların ulusal ve uluslararası projelere başvuru ve hibe alma oranlarının gelişimi oldukça önemlidir. Nitekim hibe alma oranları incelendiğinde; kamu destekleri/fonlarından %3,7, AB hibe ve fonlarından %5,7, Kalkınma Ajanslarından %1,7, Birleşmiş Milletler’den %2,9, uluslararası organizasyonlardan (ILO, Dünya Bankası vb.) %1,1 gibi düşük oranlarda hibe aldığı görülmektedir (YADA, 2023, ss. 48-54).

STK’ların karar alma sürecine katılımlarının önünde de birtakım engeller bulunmaktadır. Kamu kurumlarına yapılan ziyaretler, bağımsız analizler ve raporlar, kamu kurumları ile iletişim halinde olmak ya da kamu kurumları ve başka STK’ları bir araya getiren etkinlikler düzenlemek tek başlarına birer aktif katılım örneği sunmamaktadır (Sivil Toplum Sektörü, 2023, s.18). STK’ların bütçeleme sürecine katılımına ilişkin olarak yasal mevzuatlarda açık ve net hükümlerin yer almaması aktif faaliyetlerde bulunmalarının önündeki en önemli engeldir. Ulusal düzeyde 12. Kalkınma Planı’nda STK iş birliğinin önemi vurgulanmakla birlikte esasen somut bir adım söz konusu değildir. Benzer şekilde belediye bütçesinin hazırlanmasında da STK’ların katılımına ve belediyeler ile STK’ların iş birliğine yönelik de bir hüküm bulunmamaktadır. Mahalli idareler düzeyinde STK’ların bütçeleme sürecine katılımına önem verilmekle birlikte dernek ve vakıfların katılımı için net ve öngörülebilir bir yasal alt yapının bulunmaması süreci önemli ölçüde zedelemektedir. Bu nedenle Türkiye açısından; dernek ve vakıfların STK olarak kamu kuruluşlarıyla nasıl iş birliği yapabileceği ve aktif katılım konusunda görev ve sorumluluklarının yasal bir alt yapıya dayandırılarak somutlaştırılması gerekmektedir. (Eroğlu vd., 2023b, s.37; Eroğlu vd., 2023a, s. 173).

Türkiye’de sivil toplumun gelişimini etkileyen en önemli strateji belgelerinden biri olan 2025 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı kapsamında; STK’ların gelişiminin sağlanabilmesi adına birtakım politika ve tedbirler açıklanmıştır. Politikalar; sivil toplumun güçlendirilmesine yönelik mevzuat güncellenmesi, STK’ların kurumsal ve mali kapasitenin güçlendirilmesi, sivil topluma hizmet sunan kurumların kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve kamu kurumlarının sivil toplum alanında topladığı verilerin uluslararası standartlar ile uyumunun sağlanması ve şeffaflığın artırılmasına yöneliktir. Söz konusu politikaların amacı; STK’ların kamusal karar alma sürecinde etkin bir şekilde rol oynamasını engelleyen faktörlerin ortadan kaldırılmasıdır (T.C. CSBB, 2024, ss.404-406). Netice itibarıyla STK’ların etkili ve sürdürülebilir şekilde faaliyet gösterebilmesi için devletin yasal düzenlemeler ve halkın siyasal katılımını artırmaya yönelik kurumsal mekanizmalar oluşturması gerekmektedir (Aktan&Çoban, 2006, s.16). Söz konusu engellerin aşılması ile birlikte Türkiye’de demokratik bir bütçe yönetiminin tesisi için STK’ların karar alma mekanizmasında aktif bir şekilde yer almasına olanak sağlanmış olacaktır.

Türkiye’de bütçe alanında çalışmalar yapan STK’lar ve söz konusu kuruluşların bütçe okuryazarlığının geliştirilmesine yönelik faaliyetleri aşağıda ifade edilmektedir. Buna göre;

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV); Türkiye’de kamu maliyesi ve bütçe süreçlerinin daha şeffaf ve hesap verebilir bir yapıya kavuşmasını destekleyen bir bağımsız kuruluştur. Bütçe izleme ve raporlama çalışmaları ile bütçe okuryazarlığını artırmaya yönelik çeşitli araştırmalar, raporlar ve analizler hazırlayarak hem politika yapıcılar hem de vatandaşları bilinçlendirmeyi hedeflemektedir. TEPAV tarafından hazırlanan “*TEPAV Bütçe İzleme Bülteni*”nin ilk sayısı Şubat 2024’te yayınlanmış olup, üçer aylık periyotlarla güncellenerek kamuoyuna sunulmaktadır. Bülten kapsamında bütçeye ilişkin veriler, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı verileri esas alınarak hazırlanmaktadır. Bütçe harcamaları, bütçe gelirleri ve bütçe dengesine ilişkin gelişmelerin yanı sıra temel makroekonomik verilerin bütçe üzerindeki etkileri değerlendirilmekte ve öngörüler sunulmaktadır (TEPAV, 2024). Bu bağlamda TEPAV’ın çalışmaları hem politika yapıcılar hem de STK’lar için önemli bir referans kaynağı oluşturmaktadır.

Kamu Harcamaları İzleme Platformu (KAHİP); Bütçeleme sürecinin şeffaflığının sağlanabilmesi için vatandaşlardan toplanan vergilerin, hangi kamu hizmetlerine ne kadar aktarıldığına yönelik bir izleme faaliyeti gerçekleştirmektedir. Ayrıca toplumda gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılması için sosyal harcamalarının artırılması ve etkin bir şekilde kullanımını savunmaktadır. KAHİP’in bu doğrultuda hazırladığı ve web sitesinde paylaşarak kamuoyuna sunduğu pek çok rapor bulunmaktadır. Daha detaylı olarak, 2014 yılına ait “*Kamu Harcamaları İzleme Raporu*”nda, Türkiye’de adalet ve güvenlik alanındaki harcamaların yanı sıra çocuklar, engelliler ve gençlere yönelik sosyal harcamaların bütçedeki payına ilişkin analizler yapılmıştır. Bunun yanı sıra 2015 yılında yayınlanan “*Kamu Harcamaları İzleme Raporu*” kapsamında; “*STK’lar için İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harcamalarını İzleme Kılavuzu*” hazırlanmıştır. 2021 yılında ise Türkiye’de çevresel sorunlar ve iklim değişikliği ile mücadele etmeye yönelik olarak bütçede ayrılan kamusal kaynakların izlenmesi amacıyla “*2021 Yılı Çevre Koruma ve İklim Değişikliği (ÇKİD) Harcamaları İzleme Raporu*” yayınlanmış ve kamuoyuyla paylaşılmıştır. 2024 yılında ise 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremlerin akabinde “*30 Büyükşehir Belediyesinin Afet ile İlgili Bütçelerinin Karşılaştırılması: 2022-2024 İzleme Sonuçları*” raporu hazırlanmıştır (KAHİP, 2025). KAHİP tarafından bütçe izleme faaliyetlerinin yanı sıra STK’lara yönelik eğitim ve kamp faaliyetleri de gerçekleştirilmiştir. STK’ların kamu harcamalarını izleyebilme konusunda yeteneklerinin gelişebilmesi için Aralık 2009 ve Ocak 2010 tarihlerinde eğitimler düzenlenmiştir. STK Çalışmaları kapsamında “*Temel Bütçe Okuma Yazma Kılavuzu*” ve “*Çok Yıllı Bütçe İzleme Kılavuzu*” hazırlanmıştır. Ayrıca yine STK çalışmaları kapsamında; sosyal koruma harcamalarının, askeri ve iç güvenlik harcamalarının, çocukların korunması, gençlerin güçlendirilmesi ve engellilere yönelik harcamaların izlenebilmesi için bütçe izleme kılavuzları hazırlanmıştır. KAHİP’in kamu harcamalarını izleme ve raporlama faaliyetinin yanı sıra STK’lara yönelik olarak düzenlediği eğitim seminerleri de yapılmıştır. Kamu Harcamalarını İzleme Kampı kapsamında; 2009 ve 2010 yıllarında STK’ların kamu harcamalarını izleyebilme yeteneklerinin geliştirilmesi ve kamuoyunun bilinçlendirilmesi hedef olarak benimsenmiş ve etkinlik gerçekleştirilmiştir (KAHİP, 2025).

Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD); 2011 yılında kurulan CEİD, Türkiye’de cinsiyet eşitliğiyle ilgili her türlü faaliyetin düzenli ve sistematik bir şekilde izlenmesini sağlamak amacıyla çalışmalar yürüten bir STK’dır. Kamu politikalarının cinsiyet eşitliğine duyarlı bir şekilde geliştirilmesine katkıda bulunmayı ve toplumsal farkındalığı artırmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda cinsiyet eşitliği perspektifinin güçlendirilmesi ve sürdürülebilir toplumsal dönüşümün desteklenmesi amacıyla birtakım projeler yürütülmüştür. Yapılan projeler kapsamında; toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden kamu politikalarının izlenmesi, bütçelerin nasıl hazırlandığı, hangi alanlara kaynak tahsis edildiği ve bu kaynakların hangi gruplar üzerinde nasıl bir etkisi olduğuna yönelik sorulara cevap aranmıştır. Dolayısıyla şeffaf bütçe süreçlerini destekleyen ve vatandaşların bütçeleri anlama ve izleme becerisini geliştiren faaliyetler yürüten bir STK olarak değerlendirilmektedir (CEİD, 2025).

Merkezi İstanbul'da bulunan *Uluslararası Şeffaflık Derneği*; şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini esas alarak toplumun her kesimini yolsuzluktan arındırılmış bir yapıya kavuşturmayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda birtakım ana ilkeleri ve yaklaşımları benimsemektedir. Bunlar; şeffaflık ve hesap verebilirliğin yanı sıra demokrasi ve katılımcılık, tarafsızlık, yolsuzlukla mücadele, şeffaflık standartlarının oluşturulması, bağımsızlık ile yapıcı ve birleştirici bir kültür oluşturmaktır. Bu ilkeler doğrultusunda, vatandaşların kamu kaynaklarının nasıl kullanıldığını anlamalarını sağlamak için kritik bir altyapı sunmaktadır. Özellikle şeffaflık ve hesap verebilirlik vurgusu, bütçe süreçlerinin izlenmesi ve yolsuzlukla mücadelede vatandaşların bilinç düzeyini etkileyebilmektedir. Vatandaşlar, bütçe okuryazarlığı sayesinde kamu harcamalarını daha bilinçli bir şekilde takip edebilmekte ve kamu politikaları üzerinde daha etkin bir denetim mekanizması oluşturabilmektedir. Bu bağlamda derneğin çalışmaları, bütçe süreçlerinde hem farkındalığı artıracak hem de vatandaş katılımını teşvik edecek niteliktedir (Uluslararası Şeffaflık Derneği, 2025).

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV); 1994 yılından itibaren sosyal sorunlara yönelik çözüm odaklı politikalar geliştirme konusunda çalışmalar yürüten bağımsız bir STK'dır. Geniş toplum kesimlerinin ve ilgili kurumların gereksinimlerine uygun öneriler sunarak demokratikleşme, iyi yönetim, sosyal eşitsizliklerin giderilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi konulara katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bütçe okuryazarlığının gelişimi açısından; sivil toplumun güçlendirilmesi ile şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi konulara odaklanmaktadır. TESEV, kamu kaynaklarının yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirliği temel ilkelere biri olarak benimseyerek bu alanda bilimsel veriye dayalı politika önerileri geliştirmektedir. 2006 yılından itibaren IBP ile iş birliği yaparak, Açık Bütçe Endeksi'nin Türkiye uygulamasını gerçekleştirmektedir. Ayrıca 2012 yılından itibaren yolsuzlukla mücadele ve iyi yönetim odaklı SELDI (Southeast Europe Leadership for Development and Integrity) ağına⁴ üye olarak aktif rol oynamaktadır. TESEV; (i) Şeffaflık konusunda etki alanını artırmayı hedefleyen uluslararası iş birliği faaliyetleri, (ii) Bütçe şeffaflığına yönelik düzenli uluslararası endeks çalışmalarını sürdürmek, (iii) Yolsuzluk ve iyi yönetim alanındaki bölgesel iş birliği ağlarına katılım sağlamak gibi çalışmalar yürüterek şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi amaçlanmaktadır (TESEV, 2025). IBP'nin Türkiye ortağı olan TESEV ile 2006 yılından itibaren Açık Bütçe Endeksi çalışması kapsamında Türkiye'de bütçe belgelerinin kamusal ulaşılabilirliğine ilişkin gözlemler yapılmakta ve şeffaflık skoru hesaplanmaktadır.

Türkiye'de bütçe alanında çalışan STK'lar ve bu STK'ların bütçe okuryazarlığına yönelik faaliyetleri incelendiğinde yetersiz düzeyde olduğu görülmektedir. Kamu harcamalarını izleme ve raporlama faaliyetine yönelik güncel olarak düzenli bir şekilde yalnızca TEPAV yayınlar çıkarmaktadır. Bütçeleme sürecinde yer alma ve katılımcılığı teşvik etme konusunda da diğer ülkeler ile kıyaslandığında bir gelişme söz konusu değildir. Eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri açısından ise 2009-2010 yıllarında KAHİP bünyesinde STK'lara yönelik eğitim seminerlerinin düzenlendiği incelenmektedir. Dolayısıyla STK'ların vatandaşların bütçe okuryazarlığına dair faaliyetler yürütebilmesi ve karar alma sürecinde aktif bir şekilde yer alabilmesi için karşılaştığı engellerin çözümü kavuşturulması gerekmektedir.

Sonuç

Devlet bütçesi, kamu kaynaklarının toplanması ve tahsis edilmesini düzenleyen en temel araçlardan biridir. Ancak bütçe süreçlerinin karmaşıklığı ve teknik yapısı nedeniyle vatandaşların bu süreçlere dair farkındalık düzeyi sınırlı kalabilmektedir. Bütçe okuryazarlığı, bireylerin kamu maliyesine ilişkin temel bilgileri anlama, bütçe süreçlerini analiz etme ve karar alma süreçlerine katılma yetkinliğini ifade eden bir kavram olarak, vatandaşların bütçeleme süreci üzerinde denetim gücünü artıran kritik bir araçtır. Bütçe okuryazarlığı, demokratik katılım ve hesap verebilirlik arasında köprü kuran stratejik bir alandır. STK'lar ise bütçe okuryazarlığının geliştirilmesi sürecinde hem aracı hem de savunucu bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Çalışmada, bütçe okuryazarlığının geliştirilmesinde STK'ların oynadığı stratejik rol analiz edilmiştir. STK'lar, kamu politikaları üzerinde etki yaratma, bütçe savunuculuğu mekanizmalarını harekete geçirme, bağımsız araştırmalar ve raporlamalar yoluyla bilgi üretme, eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri düzenleyerek vatandaş katılımını artırma gibi işlevleriyle bir ülkenin demokratikleşme düzeyine katkı sunmaktadır. Özellikle uluslararası alanda başarılı örnekler, STK'ların çabalarının somut değişimler yaratabileceğini, kamu kaynaklarının daha adil ve etkili kullanımına katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde ampirik çalışmalardan elde edilen bulgular; STK'ların bütçeleme sürecine katılımının şeffaflığı artırdığını ve bütçe performansını geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Bütçe

⁴ Kasım 2012'de Güneydoğu Avrupa'da 17 benzer görüşe sahip sivil toplum kuruluşu tarafından yolsuzlukla mücadele etmek ve iyi yönetimi güçlendirmek amacıyla oluşturulmuş bir koalisyonudur. Dokuz ülkeden (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Kosova, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Karadağ, Sırbistan ve Türkiye) ortaklar içermektedir. 2020 yılı itibarıyla 14 ülkeden 39 üyesi (STK ve yolsuzlukla mücadele ajansları) bulunmaktadır. Bölgede kamu tartışmalarına katılabilen ve yolsuzlukla mücadele ile iyi yönetim alanlarında politika ve karar alma süreçlerini etkileyebilen dinamik bir sivil toplumu desteklemektedir (<https://seldi.net/about/objectives/>, 2025).

okuryazarlığının yaygınlaştığı ve STK'ların aktif bir şekilde bütçe süreçlerine entegre olduğu bir yönetim modelinde, hem vatandaşlar ödemiş olduğu vergilerin denetlenmesi sürecinde söz hakkına sahip olacak hem de yöneticilerin halka karşı hesap verebilirliği güçlenecektir. Böyle bir modelde bütçe, ekonomik ve mali bir plan olmanın ötesinde toplumsal bir mutabakat belgesine dönüşecektir. Ancak Türkiye'de STK'ların bütçe süreçlerine katılımı sınırlı seviyede olup karar alma mekanizmalarına doğrudan etki edebilecek birtakım yasal düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

Türkiye'de STK'ların karar alma süreçlerindeki aktif katılımlarına dair eleştirel bir değerlendirme yapıldığında birtakım engeller ile karşılaşıldığı görülmektedir. STK'ların karar alma sürecinde etkin bir rol oynayabilmesi için engellerin aşılması gerekmektedir. Bu kapsamda STK'lara yönelik birtakım öneriler aşağıda sunulmaktadır. Buna göre; STK'ların bütçeleme süreçlerine katılımının artırılması için öncelikle bu kuruluşların yasal, kurumsal ve finansal kapasitesinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Yasal, finansal ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi yönelik sunulan öneriler şunlardır:

- STK'ların faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası fonlara erişim imkânı sağlanmalı ve proje bazlı hibe programları artırılmalıdır.
- Teknik kapasitelerinin artırılması için uzman istihdamı teşvik edilmeli ve eğitim programları düzenlenmelidir.
- Kamu kurumları ve STK'lar arasında daha güçlü iş birliği mekanizmaları tesis edilmelidir. Kamu kurumları, yerel yönetimler, üniversiteler ve medya iş birliği bağlantıları geliştirilerek bütçe analizlerinde, izleme ve değerlendirme süreçlerinde aktif faaliyette bulunmaları ve ortak projeler yürütmeleri teşvik edilmelidir.
- Bütçe izleme platformları gibi bir uygulama vasıtasıyla STK'ların kendi aralarında bilgi paylaşımı ve koordinasyonu geliştirilmelidir.
- STK'ların izleme ve raporlama kapasiteleri artırılmalıdır. Bu bağlamda STK'ların kamu bütçeleri üzerindeki denetim ve izleme faaliyetlerini yasal olarak güvence altına alan mevzuat düzenlemeleri yapılmalıdır.
- STK'ların bütçeleme sürecine aktif katılımına ilişkin olarak da yasal mevzuat düzenlemeleri yapılmalıdır. Gerek ulusal gerek mahalli idare düzeyinde STK'ların kamu kurumları ile iş birliğine ilişkin özel hükümlere yer verilmelidir.

Türkiye özelinde bütçe okuryazarlığının geliştirilmesi için de STK'lara yönelik birtakım öneriler sunulmaktadır. Bütçe okuryazarlığının geliştirilmesine yönelik olarak sunulan önerilerden biri eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasının gerekliliğidir. Bütçe okuryazarlığının toplumsal düzeyde geliştirilmesi için eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri kapsam ve ölçek olarak genişletilmelidir. Nitekim bütçe okuryazarlığı konusundaki literatür incelendiğinde bu alanda yapılan çalışmaların yetersiz olduğu ve özellikle farkındalık yaratıcı eğitim faaliyetlerine ihtiyaç duyulduğu dikkat çekmektedir. Daha kapsamlı bir teorik çerçeve geliştirilmesi ve vatandaşların bu alandaki becerilerini destekleyici eğitim programlarının yaygınlaştırılması önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Halk eğitim merkezlerinde ve belediyeler bünyesinde düzenlenecek yetişkin eğitim programları ile farklı sosyo-ekonomik düzeydeki bireylere ulaşılmalıdır. Bu programlar sayesinde vatandaşların bütçe süreçlerine dair bilgi düzeyi ve ilgisi geliştirilecektir. Ancak STK'ların yürüteceği eğitim faaliyetlerinin toplumda hedeflenen etkiyi yaratabilmesi için öncelikle bireylerin de belli düzeyde bütçeye yönelik ilgi ve farkındalık düzeyinin gelişmiş olması gerekmektedir. Bu doğrultuda bütçe okuryazarlığı eğitiminin küçük yaşlardan itibaren verilmesi yani bütçe okuryazarlığının erken yaşta kazandırılması gerekmektedir. Özellikle okul müfredatlarına, uygun düzeylerde bütçe okuryazarlığı konularının eklenmesi genç yaşlardan itibaren bireylerde kamu maliyesi bilinci oluşturacaktır. Erken yaşta oluşturulan bu bilinç, ilerleyen yıllarda daha aktif ve bilinçli vatandaşlar olarak bütçe süreçlerine katılım sağlamalarının zeminini oluşturacaktır. STK'lar tarafından eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri ile ilgili bir diğer öneri eğitim materyallerinin ve rehberlerin hazırlanmasıdır. STK'lar tarafından bütçe analizi, savunuculuk teknikleri ve katılım mekanizmalarına ilişkin rehber kitaplar ve dijital kaynaklar hazırlanmalıdır. Yapay zeka destekli bütçe izleme ve bütçe analiz araçları ile bütçe belgelerinin halk tarafından daha kolay erişilebilir ve anlaşılır hale getirilmesi sağlanmalıdır. Dolayısıyla bütçe okuryazarlığı eğitimi daha sistematik ve etkili bir biçimde yaygınlaştırılabilecektir.

Yukarıda sunulan öneriler, çalışmanın ortaya koyduğu bulgular ışığında, daha katılımcı ve demokratik bir bütçeleme süreci oluşturmak için bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Sonuç olarak, bütçe okuryazarlığı yalnızca bir mali farkındalık aracı değil, aynı zamanda demokratik toplumların inşasında temel bir yapı taşıdır. STK'ların bu süreçte aktif ve etkin rol alması, vatandaşların bütçeleme süreçlerindeki katılım ve denetim gücünü artırmakla kalmayacak aynı zamanda bütçelerin daha şeffaf, adil ve hesap verebilir şekilde hazırlanmasına ve uygulanmasına

imkân tanıyacaktır. Çeşitli ülke uygulamalarında elde edilen başarılı örneklerin rehberliğinde hayata geçirilecek politikalar, kamusal karar alma sürecinin daha kapsayıcı, verimli ve demokratik bir yapıya ulaşılması için önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu doğrultuda gerek uygulamaya yönelik adımların atılması gerekse akademik düzeyde daha fazla araştırma yapılması, bütçe okuryazarlığını geliştirmeye yönelik çabaların etkisini artıracak ve sürdürülebilir kılacaktır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarın katkısı %100'dür.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aktan, C. C., & Çoban, H. (2006). Kamu Sektöründe İyi Yönetim İlkeleri. İçinde C. C. Aktan (Ed.), *Kamu Mali Yönetiminde Stratejik Planlama ve Performans Esaslı Bütçeleme* (ss.13-45). Seçkin Yayıncılık.
- Aleksandrova, A., & Ismailov, T. (2021). *Improving Financial Literacy as a Prerequisite for Increasing Fiscal Capacity: The Bulgarian Case*. ADVED 2021-7th International Conference on Advances in Education.
- Bakırtaş, D.&Atılğan-Yaşa, A. (2020). Vergi Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Salihli Belediyesi Örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 13(4), 741-757. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.719874>
- Barut, M. E.&Türkal, H. (2024). Bütçe Bilinci ve Bütçe Bilincinin Artışında Etkili Olan Faktörlere Kuramsal Bir Bakış. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*. 7(4), 1051-1073. <https://doi.org/10.33712/mana.1517323>
- Berner, M.M., Amos, J. M., & Morse, R. S. (2011). What Constitutes Effective Citizen Participation in Local Government? Views from City Stakeholders. *Public Administration Quarterly*. 35(1), 128-163.
- Beydemir, M. (2024). *Vatandaş Odaklı Bütçeleme Yaklaşımı Perspektifinden Türkiye’de Vatandaşların Bütçe Bilinci Analizi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Bhushan, P.&Medury, P. (2013). Determining Tax Literacy of Salaried Individuals-An Empirical Analysis. *IOSR Journal of Business and Management*. 10(6), 76-80.
- Cigerci, İ.&Pehlivan, M. (2022). Bütçe Okuryazarlığı: Ege Bölgesi Belediye Meclis Üyeleri Üzerine Bir Çalışma. *Vergi Raporu*. 268, 191-217.
- Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği. (CEİD). (2025, 5 Ocak). <https://www.ceid.org.tr/>
- Commonwealth Education Fund. (CEF). A Budget Guide for Civil Society Organisations Working in Education.
- Council of Europe. (CoE). (2009). *Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision-Making Process*. CONF/PLE (2009) CODEI, Conference of INGOs at its meeting on 1st October 2009, <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/code-of-good-practice-for-civil-participation-in-the-decision-making-process-en.pdf>
- Cvrilje, D. (2015). Tax Literacy as an Instrument of Combating and Overcoming Tax System Complexity, Low Tax Morale and Tax Non-Compliance. *The Macrotheme Review*. 4(3), 156-167.
- De Clercq, B. (2023). Tax Literacy: What Does It Mean?. *Meditari Accountancy Research*. 31(3), 501-523. 10.1108/MEDAR-04-2020-0847
- Ebdon, C., & Franklin, A. L. (2004). Searching for a Role for Citizens in the Budget Process. *Public Budgeting Finance*. 24(1), 32-49. doi:10.1111/j.0275-1100.2004.02401002.x
- Ebdon, C., & Franklin, A. L. (2006). Citizen Participation in Budgeting Theory. *Public Administration Review*. 66(3), 437-447.
- Engin, R. (2022). Bütçe Şeffaflığı ve Türkiye: Açık Bütçe Endeksi Üzerinden Bir Değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*. 33(126), 443-471. <https://doi.org/10.52836/sayistay.1164667>.
- Eroğlu, E., & Kaynar, İ. (2023). Bütçe okuryazarlığı: Türkiye’de Belediye Meclis Üyelerinin Bütçe Bilgi Düzeylerinin Analizi. *Amme İdaresi Dergisi*. 56(3), 59-79.
- Eroğlu, E., Aydemir-Dev, M., Tunç, G.&Gerçek, A. (2023a). An Analysis of the Relationship between Municipalities and NGOs in Terms of Active Participation in Local Budgeting in Türkiye. *Sosyoekonomi*. 31(56), 171-190. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2023.02.08>
- Eroğlu, E., Öksüz, M., & İpek, S. (2022). Belediyelerde Vatandaş Katılımı: Ayvacık Belediyesi Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 20(43), 191-215. <https://doi.org/10.35408/comuybd.907576>
- Eroğlu, E., Tunç, G., & Aydemir-Dev, M. (2023b). Measuring NGO’s Active Participation in Municipal Decision-Making in Türkiye. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*. 32(1), 35-56. DOI: 10.26650/siyasal.2023.32.1180238
- Eroğlu, E.&Kaynar, İ. (2024). Bütçe Okuryazarlığı Üzerine Kavramsal ve Kuramsal Bir Değerlendirme. İçinde U. Gencel&M. Gök (Eds.), *Sosyal Bilimlerde Yeni Perspektifler: Güncel Araştırmalar ve Sorunlar* (ss. 64-80). Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Etoromat, L. (2021). Budget Literacy and Financial Performance of Saccos in Kumi District-Uganda. *American Academic Scientific Research Journal for Engineering, Technology, and Sciences*, 83(1), 186-206.
- Frankel, K. K., Becker, B.L.C., Rowe, M.W.& Pearson, P.D. (2016). From “What is Reading?” to What is Literacy?. *Journal of Education*. 196(3), 7-17.
- Geyik, O.&Özbay, F. (2023). Katılımcı Bütçeleme Aracı Olarak Vatandaş Bütçesi ve Türkiye Uygulaması. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Çalışmalar Dergisi*. 6(1), 44-62.
- Güneş, V. (2023). Ulusal Bütçe Sürecine Vatandaş Katılımı ve Araçlarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*. 9(1), 111-131.
- Güngör-Göksu, G. (2020). Vatandaş Bütçe Bilinci ve Bütçe Bilincinin Artışında Etkili Olan Faktörlerin Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 66, 126-146.

- Güngör-Göksu, G., Küçükaycan, D., Yüksel, C., Eroğlu, E., Evcim, G., Altay, H., Coşkun, U. & Demircan, E. (2024). *Searching the Level of State Budget Awareness and Consciousness of Generation Z University Students*. 38. Uluslararası Maliye Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi, Antalya.
- HAQ-Centre for Child Rights. (2010). (2025, 6 Ocak). *Budget for Children Analysis-A Beginners' Guide*. <https://internationalbudget.org/wp-content/uploads/Budget-for-Children-Analysis.pdf>
- Institut Alternativa. (2025, 19 Şubat). *About Us*. <https://institut-alternativa.org/en/about-us/>
- International Budget Partnership. (IBP). (2008). *Open Budgets Transform Lives: The Open Budget Survey 2008*, Washington DC.
- International Budget Partnership. (IBP). (2010). *Advocacy for People's Power (APP) Model*. Virginia, USA.
- International Budget Partnership. (IBP). (2011). *Is Budget Advocacy Right for Your Organization or Issue?*. <https://internationalbudget.org/publications/is-budget-advocacy-right-for-your-organization-or-issue/>
- International Budget Partnership. (IBP). (2011). *Orientation to Budget Advocacy*. <https://internationalbudget.org/publications/orientation-to-budget-advocacy/>
- International Budget Partnership. (IBP). (2012). *Open Budget Survey 2012*, Washington DC.
- International Budget Partnership. (IBP). (2015). *Open Budget Survey 2015*, Washington DC.
- International Budget Partnership. (IBP). (2024, 10 Kasım). *Open Budget Survey 2023*. <https://internationalbudget.org/wp-content/uploads/IBP-OBS-Global-Report-2023-v4-Final-Artwork.pdf>
- International Budget Partnership. (IBP). (2024, 15 Kasım). *About*. <https://internationalbudget.org/about-us/>
- Kamu Harcamaları İzleme Platformu. (KAHİP). (2025, 11 Ocak) <https://www.kahip.org/>
- Karakoyun, F. (2023). Vergi Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesinde Bir Analiz ve Vergi Eğitiminde Metaverse. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 30(100. Yıl Özel Sayısı), 83-105. <https://doi.org/10.18657/yonveek.1381236>
- Krafchik, W. (2005). *Can Civil Society Add Value to Budget Decision-making? A Description of Civil Society Budget Work*. International Budget Project, Washington D.C.
- Lewis, D., Kanji, N., & Themudo, N.S. (2020). *Non-Governmental Organizations and Development*. London: Routledge.
- Malena, C., & Khallaf, M. (2009). *Independent Budget Analysis*. CIVICUS.
- Masud, H., Pfeil, H., Agarwal, S. & Briseno, G. A. (2017), *International Practices to Promote Budget Literacy Key Findings and Lessons Learned*, Washington, D.C.: The World Bank.
- Moucková, M. & Vitek, L. (2018). Tax Literacy. *Acta Universitatis Agriculturae Mendelianae Brunensis*. 67(2), 553-559.
- OECD. (2019). *Budgeting and Public Expenditures in OECD Countries 2019*, OECD Publishing, Paris.
- Okonjo-Iwela, N. & Osafo-Kwaako, P. (2007). *The Role of Civil Society Organizations in Supporting Fiscal Transparency in African Countries*. Results for Development.
- Öksüz, M. & Doğan, İ.A.C. (2025). Vergi Okuryazarlığı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Sosyoekonomi Dergisi*. 33(63), 411-427. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2025.01.19>
- Ramkumar, V. & Krafchik, W. (2006). Auditing for Social Change: A Strategy for Citizen Engagement in Public Sector Accountability. *İçinde Economic and Social Affairs, The Role of Civil Society Organizations in Auditing and Public Finance Management* (ss.21-51).
- Ramkumar, V. & Krafchik, W. (2008). *Can Civil Society Engagement in Budgeting Processes Build Trust in Government?*. International Budget Project.
- Renzio, P. & Joachim, W. (2015). *The Impacts of Fiscal Openness: A Review of the Evidence*, Global Initiative for Fiscal Transparency (GIFT)-International Budget Partnership (IBP).
- Renzio, P. & Krafchik, W. (2005). *The Impact of Civil Society Budget Analysis and Advocacy in Six Countries: Practitioners Guide*, International Budget Project.
- Robinson, M. (2006). *Budget Analysis and Policy Advocacy: The Role of Non-governmental Public Action*, IDS (Institute of Development Studies) Press, Brighton (UK).
- Sandalcı, İ. (2022). Vergi Okuryazarlığını Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli ile Analizi. *Mali Çözüm Dergisi*. 32, 165-188.
- Selen, U. & Tarhan, A. B. (2014). *Türkiye'de Bütçe Hakkı Algısı*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Shapiro, I. (2001). *A Guide to Budget Work for NGOs*. International Budget Partnership, Washington, DC-USA.
- Sivil Toplum Sektörü. (2023). *Sivil Toplum Diyalogu ve Sivil Toplum Destek Programları Değerlendirme Raporu*. https://siviltoplumsektoru.ab.gov.tr/wp-content/uploads/2024/07/design_RaporFinal_-TR.pdf
- Sivil Toplum Sektörü & Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). *STK'ların Kurumsal Kapasitesi Rehberi*. Kamu-STK İş birliği için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Kapasitesinin Güçlendirilmesi Teknik Yardım Projesi, <https://aile.gov.tr/media/100064/stk-larin-kurumsal-kapasitesi-rehberi.pdf>
- Southeast Europe Leadership for Development and Integrity. (SELDI). (2025, 19 Şubat). *Objectives*. <https://seldi.net/about/objectives/>

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Planı_2024-2028_11122023.pdf
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2024). *2025 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/11/2025-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi-05112024.pdf>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, 22 Şubat). *Vatandaşın Bütçe Rehberi*. <https://www.sbb.gov.tr/vatandas-butce-rehberi/>
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları-Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KalkinmaSurecindeSivilToplumKuruluslariOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>
- Tekeli, İ. (2012). *Türkiye için STK'lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Teyyare, E. (2018). Maliye Eğitiminin Vergi Okuryazarlığı Düzeyine Etkisi: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 16, 315-333.
- Teyyare, E., Ayyıldız, B., Dirican, H.&Zıvalı, B. S. (2018). İktisadi ve Mali Okuryazarlık Üzerine bir Araştırma: Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 14(1), 99-120.
- Türk Dil Kurumu. (TDK). (2024, 30 Ekim). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. (TEPAV). (2024, 3 Aralık). *TEPAV Bütçe İzleme Bülteni*. <https://www.tepav.org.tr/tr>
- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı. (TESEV). (2025, 5 Ocak). <https://www.tesev.org.tr/tr/turkiye-ekonomik-ve-sosyal-etudler-vakfi/>
- Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. (TÜSEV). (2024). *Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi, 2022-2023 Türkiye Raporu*, İstanbul: TÜSEV Yayınları.
- Uluslararası Şeffaflık Derneği. (2025, 5 Ocak). <https://seffaflik.org/>
- UNESCO. (2025, 21 Şubat). *International Literacy Day*. <https://www.unesco.org/en/days/literacy>
- United Nations. (UN). (2025, 19 Şubat). *Sustainable Development Goals*. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice/>
- Werker, E., & Ahmed, F.Z. (2008). What do Nongovernmental Organizations do?. *Journal of Economic Perspectives*. 22(2), 73-92.
- Willems, P. (2011). *Non-Governmental Organizations in World Politics: The Construction of Global Governance*. US and UK: Routledge Global Institutions.
- Yaşama Dair Vakfı. (YADA). (2023). *Türkiye Sivil Toplum Gelişim Endeksi Araştırması*. https://www.yada.org.tr/s/2626/i/T%C3%BCrkiye_Sivil_Toplum_Geli%C5%9Fim_Endeksi_2023-1.pdf
- Yelman, E. (2021). Vergi Okuryazarlığı Üzerine Yazılan Bilimsel Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 5(2), 289-310. <https://doi.org/10.46452/baksoder.1036401>
- Yentürk, N. (2009). *Temel Bütçe Okuma Yazma Kılavuzu*. İstanbul: STK Çalışmaları-Eğitim Kitapları Bütçe İzleme Dizisi.
- Yentürk, N. (2011). *STK'lar için Kamu Harcamaları Okuma-Yazma Kılavuzu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, H. H.&Biçer, M. (2010). Parlatonun Bütçe Hakkını Etkin Kullanımının Yeni Bütçe Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 158, 201-225.
- Zorkun, M.&Dilek, S. (2020). Mali Okuryazarlık, Girişimcilik Eğilimi ve Potansiyeli Arası İlişkilerin Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(1), 68-81. <https://doi.org/10.29106/fesa.673333>

Extended Abstract

Budget literacy refers to the ability of individuals to understand the basic concepts of public finance, analyze budget processes, and participate in these processes. This competence provides citizens with the opportunity to understand the effects of budgetary policies, assess budget priorities, and monitor whether public expenditures are planned in line with social needs. Especially in democracies, citizens' awareness and participation in public budgets increase the accountability of governments and pave the way for a more fair, effective, and efficient use of resources. In this context, improving budget literacy has several benefits. Accordingly, increasing democratic participation, promoting efficient and effective use of public resources, and strengthening transparency and accountability are considered within the scope of these benefits. In this study, the roles of CSOs in the process of improving budget literacy are analyzed under five headings. These are: influencing public policies through budget advocacy mechanisms, participating in decision-making and encouraging citizen participation, ensuring transparency and accountability in the budgeting process, monitoring and reporting on public expenditures, and organizing training and awareness-raising activities. Especially through budget advocacy mechanisms, CSOs strengthen transparency and accountability in budgeting processes and increase democratic participation. They utilize tools such as training and independent reporting to increase citizens' participation in budgeting processes. The findings of the study suggest that it is important to increase the role of CSOs in improving budget literacy in Türkiye. The study also provides a basis to guide future research and policy design.

Research Questions and Purpose

The research seeks to answer the question: What is the role of CSOs in improving budget literacy? In addition to this main question, the research aims to answer several sub-questions. Accordingly;

- Which methods do CSOs use to improve budget literacy?
- What are the factors that make CSOs effective in improving budget literacy?
- What are the main obstacles to CSOs' activities to improve budget literacy, and how can these obstacles be overcome?
- Which CSOs actively promote budget literacy in Türkiye and what are their activities?
- How can international best practices on budget literacy be adapted to the Turkish context?
- What are the policy recommendations for improving budget literacy and what steps should be taken to ensure that CSOs play a more active role in these processes in Türkiye?

The main objective of this research is to examine the role of CSOs in improving budget literacy and to analyze their impact on enhancing fiscal transparency, accountability and citizen participation. To this end, the first step is to establish a conceptual foundation by analyzing the concept of budget literacy from the perspective of public finance. Then, by examining the practices of CSOs at the international and national levels regarding improving budget literacy, the aim is to develop policy recommendations by revealing effective strategies and tools. In line with these objectives, the study aims to contribute to the literature and guide policymakers by providing a theoretical and practical framework for improving budget literacy.

Limitation

Most of the study is shaped in the Turkish context. International examples are used only for comparison and inspiration. Thus, there is no in-depth analysis of the role of CSOs on a global scale. Another limitation is that the practices of specific CSOs operating in Türkiye have been analyzed. Although these organizations were selected as a representative sample, a comprehensive analysis of all CSOs could not be provided. The study relied heavily on secondary data such as literature reviews, reports and documents published by CSOs. Since the study presents an analysis based on qualitative data, statistical evaluations are not included to measure the quantitative impact of budget literacy on society.

Methodology

This study used qualitative research methods to examine the role of civil society organizations in the development of budget literacy. The study was designed to analyze the theoretical foundations of the concept of budget literacy and its reflections in practice, using a combination of methods such as literature review, document analysis, and case study analysis. During the literature review, academic articles, budget monitoring reports, budget analysis reports, guides and manuals published by CSOs, international best practices and policy documents were analyzed.

Results

Civil society organizations are recognized as an important actor in improving citizens' budget literacy. They function as independent actors that simplify and present information on public finances to citizens, encourage citizen participation in budget processes, and put pressure on governments by monitoring budget policies. Although CSOs are an important actor in improving budget literacy, they face various obstacles such as lack of technical capacity, financial constraints and low citizen interest in the state budget. Accordingly, the recommendations of the study include strategic steps towards a more transparent, participatory and accountable budgeting system in Türkiye. In this context, it is important to strengthen the institutional and financial capacity of CSOs, increase cooperation between the public sector and CSOs, increase the budget monitoring and reporting capacities of CSOs, strengthen transparency, and encourage CSO participation in the budgeting process. Improving budget literacy not only raises individual awareness but also contributes to governance by strengthening accountability mechanisms. Therefore, it is important to create a more participatory and transparent structure in public finance by developing supportive policies for CSOs to engage in more effective activities.